

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОВАЛЬОВ АНТОН МИКОЛАЙОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової економіки
доктор екон. наук, професор
_____ Ольга ДОРОНІНА
« _____ » _____ 2024 р.

**ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП «Соціальне підприємництво»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Керівник:
Олександр ТРЕГУБОВ, доцент
кафедри підприємництва, корпоративної
та просторової економіки,
канд. екон. наук, доцент

(підпис)

Оцінка:

_____/_____/_____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Ковальов А.М. Тема кваліфікаційної (магістерської) роботи: «Оцінка результатів еколого-орієнтованої діяльності соціального підприємництва». Спеціальність 232 Соціальне забезпечення, освітня програма «Соціальне підприємництво». Робота виконана в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, м. Вінниця, 2024 рік.

Метою роботи є визначення та обґрунтування теоретичних та методичних положень щодо оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціального підприємництва.

Об'єкт дослідження є еколого-орієнтована діяльність соціального підприємництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад щодо оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціального підприємництва.

В роботі було досліджено теоретичні та концептуальні засади оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціальних підприємств, проаналізовано ефективність та здійснено оцінку екологічності діяльності ТОВ «ІДАП», обґрунтовано шляхи удосконалення оцінки результатів та управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства.

Одержані результати можуть бути використанні на соціальних підприємствах з метою управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства.

Ключові слова: еколого-орієнтована діяльність, соціальне підприємництво, IT сфера, оцінка результатів, ефективність, інвестиції, проєкт.

85 с. Табл. 26. Рис.26. Бібліограф.: 51 найм.

THE SUMMARY

Kovalev A.M. The topic of the qualification (master's) thesis: "Evaluation of the results of ecologically oriented activities of social entrepreneurship". Specialty 232 Social security, educational program "Social entrepreneurship". The work was performed at the Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The aim of the thesis is to define and substantiate the theoretical and methodological provisions regarding the assessment of the results of ecologically oriented activities of social entrepreneurship.

The object of the research is the ecologically oriented activity of social entrepreneurship.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological principles for evaluating the results of ecologically oriented activities of social entrepreneurship.

The work explored the theoretical and conceptual principles of evaluating the results of environmentally-oriented activities of social enterprises, analyzed the effectiveness and carried out an environmental assessment of the activities of IDAP LLC, substantiated the ways of improving the evaluation of results and management of ecologically-oriented activities of social enterprises.

The obtained results can be used at social enterprises for the purpose of managing the ecologically oriented activities of the social enterprise.

Keywords: ecologically oriented activity, social entrepreneurship, IT sphere, evaluation of results, efficiency, investments, project.

85 p. Table. 26. Fig. 26. Bibliographer.: 51 hires

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	8
1.1 Напрями розвитку для соціального підприємця в умовах сталого розвитку.....	8
1.2 Розвиток підприємства як соціально-екологічної системи в умовах нестабільності.....	14
1.3 Методика оцінки діяльності соціальних підприємств з урахуванням екологічних результатів.....	21
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «ІДАП».....	34
2.1 Загальна характеристика ТОВ «ІДАП» та ринку ІТ-послуг.....	34
2.2 Аналіз господарської діяльності ТОВ «ІДАП».....	43
2.3 Оцінка екологічності діяльності ТОВ «ІДАП».....	50
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНІСТЮ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	56
3.1. Проблеми та перспективи запровадження системи управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства в умовах невизначеності.....	56
3.2 Особливості розробки фінансового плану для соціально-орієнтованої діяльності підприємства	67
3.3 Напрями управління ризиками соціально-орієнтованої діяльності підприємства на засадах екологічності.....	72
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

За сучасних умов українські як промислові так і не промислові підприємства працюють в стані критичної, а часом і глобальної невідомості, швидкоплинності і хаотичності оточуючого середовища, нещадної, інколи навіть нищівної конкуренції та стресових явищ як в економічному, так і в екологічному секторі. Сталий прогрес в економіці України, входження до європейської спільноти та ринку, захмарна та швидкозмінна конкуренція на світовому ринку, і нинішня екологічна ситуація змушують підприємства вести активний пошук нових шляхів і напрямків розвитку.

Новітня система суспільних цінностей спонукає до зміщення цільових пріоритетів прогресу підприємства. Провідне місце посідають його соціально-екологічні аспекти, які також вимагають зміни вектору поглядів стосовно проблематики обрання критеріїв розвитку та надання оцінки ефективного економічного росту. Відповідна зміна системи пріоритетів провокує потребу в більш детальному дослідженні питання розвитку підприємства, як елемента соціально-екологічної системи.

Висока та жорстка конкуренція на міжнародному ринку стимулює виробників на проведення пошукових заходів для нових підходів стосовно пошуку та утримання клієнтів, збільшення максимального прибутку та укріплення власного конкурентного становища. Даний процес проходить у таких аспектах, як процеси з виробництва продукції з чітким виконанням усіх запитів громадських, екологічних, торговельних та інших організацій, випуск продукту класу «преміум», підлаштування під норми, що прописані в законах тощо.

За перелічених умов екологічна складова функціонування підприємства набуває вагомості значимості та є своєрідним показником технологічності виробництва, прогресу інноваційної системи підприємства та соціально-екологічної відповідальності. Тому українські підприємства мають знайти нові вектори розвитку, такі, як соціально-екологічної системи. Саме це й

обумовлює актуальність теми.

Мета роботи - визначення та обґрунтування теоретичних та методичних положень щодо оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціального підприємництва. Задля досягнення даної мети було поставлено і низку завдань.

Основні завдання, виходячи із мети дипломної роботи, які ставилися у процесі дослідження:

– Дослідити теоретичні та концептуальні засади оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціальних підприємств, а саме розглянути: цілі сталого розвитку; розвиток підприємства як соціально-екологічної системи за умов нестабільності; дослідити методику оцінки роботи соціальних підприємств з урахуванням екологічних результатів;

– Проаналізувати ефективність та оцінити екологічність діяльності ТОВ «ІДАП», а саме розглянути: загальну характеристику ТОВ «ІДАП» та ринку ІТ-послуг; проаналізувати господарську діяльність ТОВ «ІДАП»; оцінити екологічність діяльності ТОВ «ІДАП»;

– Запропонувати шляхи удосконалення оцінки результатів та управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства, а саме: розглянути проблеми та перспективи щодо запровадження системи управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства в умовах невизначеності; узагальнити підходи щодо моделювання фінансового плану соціально-орієнтованої діяльності підприємства на засадах екологічності.

Об'єкт дослідження є еколого-орієнтована діяльність соціального підприємництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад щодо оцінки результатів еколого-орієнтованої діяльності соціального підприємництва.

Під час проведення дослідження застосовувалися такі **методи дослідження** як: порівняльний метод, статистичний метод дослідження (аналіз даних щодо

динаміки, структури), аналіз та синтез, графічний метод (представлення графіків динаміки та структури), табличний метод.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад оцінки результатів діяльності еколого-орієнтованої діяльності соціальних підприємств та виокремленні показників, що беруться за основу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть стати базисом для розробки проектів та програм розвитку соціального підприємництва в повоєнний період із врахуванням екологічних аспектів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що набули подальшого розвитку підходи щодо розвитку та оцінки результативності соціального підприємництва як соціально-екологічної системи в умовах нестабільності.

Інформаційною базою дослідження були: законодавчі й нормативно-правові акти України, аналітичні огляди ринків та звіти аналітичних організацій та агентств, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства, інших міністерств і відомств, статистичні матеріали міжнародних організацій в галузі логістики, наукові публікації провідних українських та інших зарубіжних учених, які вивчали питання інвестицій, інвестиційного забезпечення, дані фінансової звітності підприємства сфери ІТ-послуг ТОВ «ІДАП».

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 52 найменування. Робота містить 26 рисунків та 26 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1 Напрями розвитку для соціального підприємця в умовах сталого розвитку

Важливість функціонування підприємства, спрямованого на екологію відображено у доволі об'ємному переліку документів міжнародної юрисдикції та декларацій, таких як Глобальні цілі сталого розвитку ООН.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), інакше кажучи “Глобальні цілі” – це узагальнений заклик до вчинення дій, направлених на викорінення бідності, захист планети та забезпечення миру та процвітання для всього людства. ЦСР стали чинними у січні 2016 року, і є основою діяльності та виділення коштів ПРООН протягом наступних 15 років.

30 вересня 2019 року, набув чинності Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (рис.1.1) [43].

Рисунок 1.1 – Цілі сталого розвитку України до 2030 року [43]

В даному документі наведено результати адаптації ЦСР з урахуванням особливостей розвитку України, представлені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», і гарантії забезпечення дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [44].

Основоположними цілями є застосування зелених та екологічно чистих практик на території громади, що створюватиме не просто більш сприятливі умови для людей, які в ній живуть, а й формуватиме найвагомішу перевагу, так як значну кількість станів здоров'я та захворювань можна пояснити несприятливим екологічним станом.

Для прикладу, переробка, мінімізація та утилізація сміття дає можливість зробити навколишнє середовище більш чистим та привабливішим для проведення часу. Це призводить до зменшення на даній території кількості таких шкідників, як комахи та гризуни, що в свою чергу, призводить до зменшення кількості захворювань, які вони переносять.

Інший приклад – зміна вектору розвитку на екологічні типи палива, спричинить одержання чистішого та здоровішого повітря, а отже знизить можливість поширення серед дітей та людей похилого віку респіраторних захворювань.

Концепція соціального підприємництва екологічної орієнтації гарантує збалансоване рішення, і економічних проблем держави, і соціальних, при цьому маючи за пріоритет природоохоронну політику держави для створення та підтримки сприятливого навколишнього середовища, задля задоволення потреб не лише тих людей, які живуть зараз, а й майбутніх, прийдешніх поколінь. Орієнтоване на екологію соціальне підприємство дозволяє забезпечити довготривалий стабільний соціально економічний розвиток, що не завдає шкоди природньому середовищу.

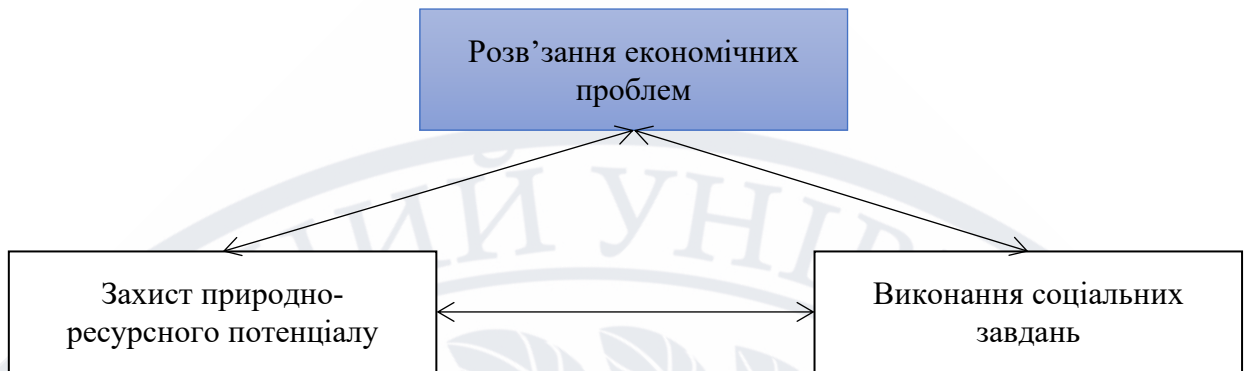

Рисунок 1.2 – Модель соціально-економічного розвитку на основі екологічної зорієнтованості

Ця модель є нічим іншим, як відповідністю бачення стабільного розвитку світу та бізнесу зокрема. Перехід до стабільного розвитку може залежати від роботи підприємств направлених на екологію, так як вони здатні понизити градус розбіжностей між екологічним, економічним та соціальним секторами суспільства, дозволяють зберегти природу, а отже - мінімізують вплив техногенних явищ.

Діяльність компаній - першопрохідців в сегменті підприємства направлено на екологію спрямовувалась на переробку та утилізацію промислових відходів. Такі компанії вперше почали з'являтися в США, дещо пізніше в Канаді та Японії, в європейських країнах це відбулося дещо пізніше. Там за 20 останніх років було створено потужну індустрію щодо збору і переробки відходів, що мають багатомільярдні обороти.

Екологічно орієнтовані підприємства ведуть свою фінансово-господарську діяльність з вагомою часткою інноваційних нововведень в сфері екології задля набуття найбільш імовірного прибутку та покриття екологічних потреб суспільства. Екологічні інновації варто вивчати як нові чи модифіковані виробничі продукти, процеси, технології, а отже і як системні зміни і практичний досвід, що покликані знизити негативний вплив на навколишнє середовище.

Екологічні інновації є діяльністю, що покликана виробляти продукцію та надавати послуги з метою вимірювання, попередження, обмеження,

мінімізації, усунення чи виправлення екологічної шкоди, завданої воді, повітрю і ґрунту, а також проблем, які пов'язані з відходами, шумом та екосистемами. Сюди можна віднести технології, продукти та послуги, які мунімізують екологічний ризик та зніжують ризик забруднення і нераціонального використання ресурсів.

Головний мотив діяльності екологічно орієнтованих підприємств полягає формуванні рамок, що можливість нівелювати протиріччя між екологією та економікою, а також допомагає синхронізувати природоохоронні заходи з процесами виробництва продукції та управління.

Здійснюючи аналіз взаємозв'язку орієнтованої на екологію діяльності підприємства з його конкурентоспроможністю, Майкл Портер відмітив, що засмічення навколишнього середовища, це ніщо інше, як економічне марнотратство, при якому відходи виробництва, шкідливі речовини та ті чи інші прояви енергії викидаються в навколишнє середовище шляхом забруднення або невдалого використання ресурсів. До того ж, як результат подібних викидів підприємства отримують додаткові витрати на подолання їх наслідків. Такі витрати відбиваються на ціні продукції, нічого не додаючи до її споживчої цінності. Таким чином він стверджує, що захист навколишнього середовища та конкурентоспроможність підприємства є нероздільними категоріями.

Яскравим та вагомим варіантом підтримки тренду сталого розвитку міжнародною спільнотою, являється рух спрямований на відмову багатьох закордонних продуктових магазинів та великих мереж торгово-розважальних центрів від використання упаковки для товарів, впізнаваний під найменуванням Unpackaged (незапаковані). Відхід від упаковки, що є найзапеклішим та найвойовничішим суперником екології і економіки, - це яскравий приклад повернення до традицій раціонального господарювання.

Доволі цікавий факт встановили науковці Університету Сюррей (Гілфорд, Великобританія). Там, зокрема висвітлено це у роботі «Екологічна грамотність, споживання, створення робочих місць: Практичні результати на

базі даних «дослідження домогосподарств» (2011 рік) , зазначається «...що у порівнянні з 90 -ми роками, в Сполучених Штатах Америки вдвічі зростає кількість громадян, що використовують товари виготовлені на основі переробленої сировини чи спресованих матеріалів, а також зростає чисельність громадян, що надають прерогативу громадському транспорту замість експлуатації власного автомобілю...» [16].

Подібна ситуація склалась в Європі. За проведеними дослідженнями у 2014р. важливим для себе особисто вирішення екологічних питань вважали 95% усіх опитаних. $\frac{3}{4}$ опитаних підтвердили факт впливу на їх життя екологічних проблем (Євробарометр, 2014 року).

Більше того, за підсумками 2011 року 84% європейців відмітили, що купуючи будь-який продукт вони звертають увагу на те, який вплив матиме цей продукт на екологічну систему. Отримані дані показали, що в цілому навантаження на екологію зросло на 6% (порівняння робили по відношенню до 2009 року).

Зрозуміло, що споживацький вибір має все більшу залежність від того, наскільки екологічно грамотними є споживачі. Насправді все досить просто: ті, хто напругу розуміє взаємозв'язок понять: стан навколишнього середовища – виробництво товарів та послуг, скоріш за все, стануть знижувати споживання «шкідливих» товарів.

Разом з тим, більш свідомі громадяни (які мають вищу освіту, соціально адаптовані та всебічно розвинені) вважає своє становище високим, більше уваги приділяють проблемам екологічного характеру.

В процесі вивчення основних підходів до визначення сутності та складових еколого-орієнтованих підприємств (саме соціальних), було визначено наявність їх декількох різновидів, що наведені на рис. 1.3.

Зокрема, виділяють підприємства, що ціленаправлено працюють на збереження ресурсів (що є досить актуальним в умовах обмеженості). Особливої уваги заслуговують підприємства, що діють в напрямку природничої та екологічної освіти. Поряд також актуальним є розвиток соціального

підприємництва задля підвищення енергоефективності.

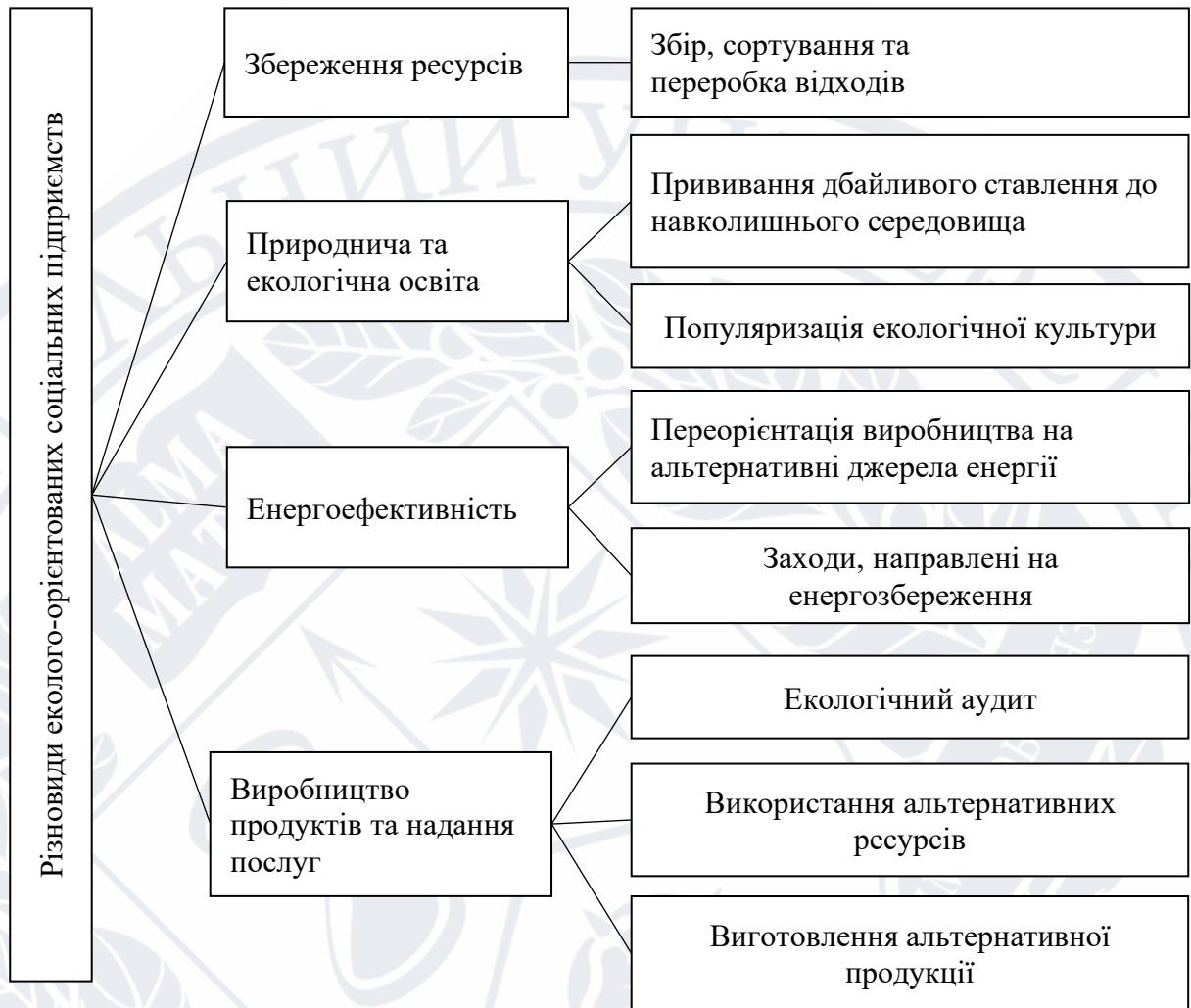

Рисунок 1.3 - Різновиди еколого-орієнтованих соціальних підприємств

Крім того, важливою умовою є вимога усвідомлення різниці між підприємствами, що функціонують в екологічному секторі та еколого-орієнтованими соціальними підприємствами. Останні, крім того, як позитивно впливати на навколишнє середовище, за обов'язкову умову ставлять перед собою ще й досягнення соціальної мети, на досягнення якої витрачають відчутну частку власного прибутку та зусиль.

Якщо аналізувати питому вагу кожного із вище поданих видів, то найбільш пріоритетними наразі є соціально-орієнтовані підприємства, що направлені на збереження ресурсів (рис. 1.4).

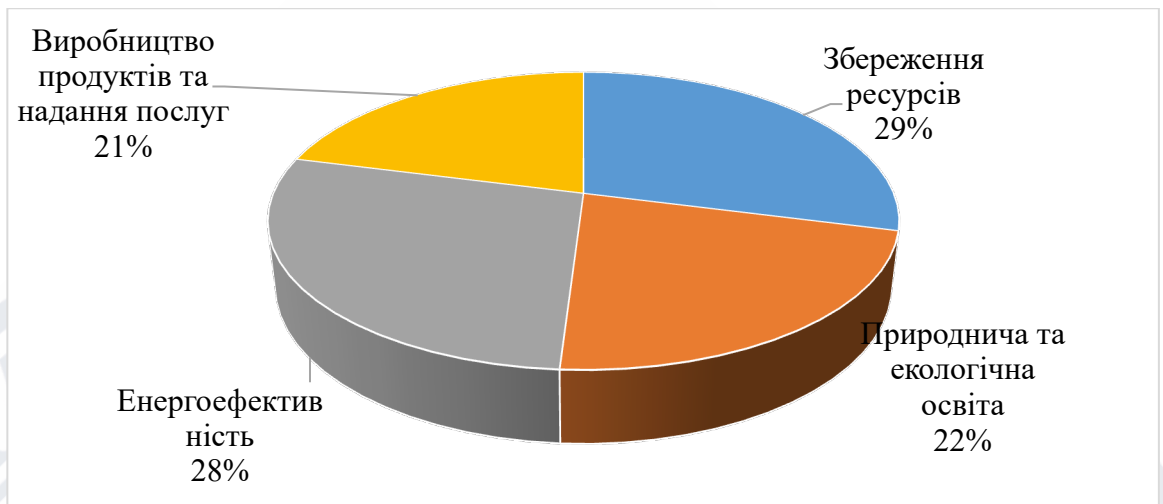

Рисунок 1.4 – Структура еколого-орієнтованого соціального підприємництва

Приклади діючих іноземних та українських соціальних підприємств наглядно демонструють те, як соціальні підприємства приймають рішення на місцях: вони мають значний вплив на обізнаність, коригують ставлення, трансформують моделі поведінки та споживання, займаються розробкою інноваційних технологій та рішень. Таким чином вони сприяють виникненню шляху до політичних рішень і, зрештою, переходу до екологічно зрілого та економічно відповідального суспільства.

1.2. Розвиток підприємства як соціально-екологічної системи в умовах нестабільності

На даний час наукова література є багатою на різноманітні підходи стосовно тлумачення терміну «розвиток підприємства». Об'єднання цих підходів здійснено в роботі [10]. Автор надав досить змістовне та обґрунтоване визначення даного поняття. Тобто, у цьому дослідженні «під розвитком підприємства слід розуміти симбіоз процесів значущих змін на підприємстві, яким притаманний трансформаційний характер». Такі зміни рухають суб'єкт господарювання на якісно новий рівень та направлені на виконання стратегічних завдань підприємства [10].

На думку Дакуса А. В. [4], «розвиток підприємства має відбуватись таким чином, щоб усі зміни, що стаються на підприємстві, в його

технологічному комплексі, виробничій, інноваційній, організаційній та управлінській діяльності давали змогу зберегти і покращити рентабельність та стабільність, а також інші характеристики, є відповідними розвитку підприємства». На наш погляд, таке трактування є найбільш змістовним. Так як окреслює питання розвитку підприємця в усіх напрямках. Й на усіх напрямках має бути дотримання певних вимог та критеріїв.

Виокремлюють наступні ознаки еволюції підприємства [12]:

1. Економічний прогрес підприємства полягає в економічній меті діяльності відносно зростання об'ємів виробництва та розширення інструментарію для вдоволення зростаючих запитів населення, збільшення обсягів збуту, потужностей чи масштабів виробництва, використання інвестиційних ресурсів, підвищення якості продукції.

2. Організований структурний розвиток гарантує результативний ефект виробництва. Такий розвиток підприємства ілюструється шляхом удосконалення існуючих та використання новітніх методів і форм організації виробництва та праці, складових господарського механізму.

3. Техніко-технологічний прогрес підприємства – це процес, під час якого формується та удосконалюється матеріальна база підприємства. Даний процес спрямований на кінцевий результат економічно-господарської діяльності шляхом застосування техніко-технологічних нововведень. Насамперед - це модернізація обладнання, технічне переоснащення, реконструкція, розширення та нове будівництво.

4. Соціальний розвиток – на думку вчених - «...це ніщо інше, як процес вдосконалення внутрішнього соціального середовища...»[12]. Він надає характеристику умовам здійснення трудової та професійної діяльності кадрового потенціалу підприємства. Процес покращення стану соціального середовища підприємства дає можливість підвищити рівень зацікавленості працівників у позитивних результатах праці, покращуючи водночас продуктивність та ефективність роботи.

5. Екологічний розвиток спрямовує підприємства на покриття запитів

людей, гарантуючи достойну якість життя, продуктивне, раціональне та результативне експлуатування природних ресурсів та збереження довкілля.

Відповідно до вищесказаного розвиток підприємства - це симбіоз організаційного, соціального, економічного, технологічного і екологічного розвитку. Соціальні та екологічні складники є важливою складовою якісної роботи та прогресу підприємства.

Згідно з думкою Садекової А.А. [13] стабільний розвиток підприємства ґрунтується на неухильному дотриманні таких принципів як:

1) екологічна стабільність:

- відчутне обмеження користування невідновлювальними ресурсами;
- обмеження у експлуатації відновлювальних ресурсів;
- обмеження шкідливих викидів в атмосферу;
- взяття до уваги ефекту самовідновлення навколишнього середовища;

2) економічна стабільність:

- налагодження перспективної роботи економіки на тривалий період;
- утримання та накопичення матеріальних і нематеріальних ресурсів;
- урівноваження грошових потоків;
- уникнення або зниження ймовірності взяття позикових коштів;
- ефективне застосування ресурсів та гарантія «прозорості» витрат;

3) соціальна стабільність:

- надання можливості реалізувати права людини, високу якість життя;
- гарантування безпеки і справедливості;
- рівність можливостей; гарантування соціального захисту;
- вкладення інвестиційних ресурсів в освіту молоді.

Таким чином, підприємство - це не тільки економічна, а і соціально-екологічна система. До складу екологічної діяльності підприємства входять такі основні взаємозв'язані та взаємозалежні напрями [5]: посилена екологізація технології виробництва продукції; правильне та доцільне використання ресурсів; посилена охорона навколишнього середовища.

Як показує досвід прогресивних країн, екологічно чисті виробництва є пріоритетними у будь-якій сфері функціонування, мають високу рентабельність та найбільш дохідні види діяльності. Дякуючи застосуванню екологічно чистих технологій можливе суттєве зменшення, в декілька разів, виробничих затрат підприємств, суттєвий підйом рівня конкурентоздатності не лише продукції, а й підприємства в цілому, і також досягнення важливих пріоритетів у питанні поступового сталого розвитку підприємства [7].

Спробуємо вивчити стимулюючі та дестимулюючі фактори (стимулятори та бар'єри) інтеграції засад екологічного менеджменту на підприємстві в процесі його активного розвитку. Стимулятори - це факторами, що формують або змінюють навколишнє середовище функціонування організації, надаючи їй стимул на використання інструментів для управління впливом на навколишнє середовище.

Бар'єрами є фактори перешкоджання та навіть знищення розробки, застосування і функціонування такої системи управління охороною навколишнього середовища [16]. Провівши дослідження публікацій провідних науковців галузі [5, 16] ми виявили провідні стимулятори, а також ключові бар'єри соціально-екологічного розвитку підприємства, що згруповані та наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1 - Стимулюючі та дестимулюючі фактори розвитку підприємства як соціально-екологічної системи [5, 16]

Фактор	Характеристика
	Стимулюючі фактори
Економічні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – нівелювання витрат; – мінімізація ризиків; – зростання доходів; – конкурентні переваги; – податкові пільги; – підвищені вимоги до постачальників; – система менеджменту, що ґрунтується на ефективності

Продовження таблиці 1.1

Вимоги споживачів	– ліцензування; – європейські та світові стандарти; – кооперування з соціально-екологічно відповідальними постачальниками
Галузеві вимоги/вимоги торгової асоціації	Деякі галузі/торгові асоціації ставлять вимогу дотримання їх учасниками екологічних кодексів поведінки
Дестимулюючі фактори	
Відсутність мотивації	– нестача попиту та вимог споживача стосовно реалізації соціально-екологічної політики; – відсутність знань та неготовність до введення засад екологічного керівництва розвитком підприємства; – відсутність державної чи неурядової підтримки
Ресурсні обмеження	– великі затрати на введення орієнтованих на екологію технологій; – хвилювання через вартість та час, необхідний для створення соціально-екологічної системи; – думка, що екологічний менеджмент є чимось складним і недосяжним
Питання впровадження	– страх викриття недотримання правил або дозволів; – страх перед наявними або можливими внутрішніми проблемами в організації (питання персоналу, проблеми процесу, політика компанії тощо)

Аналізуючи роботи Данилевича Н. М., Яструбського М. Я. [5] вдалося виділити такі дії з прогресу підприємства як соціально-екологічної системи:

- вивчення зовнішніх умов екологічного функціонування з урахуванням індивідуальних особливостей підприємства;
- покрокове планування фінансових витрат екологічної діяльності та джерел їх покриття;
- методичне та скрупульозне визначення екологічних ризиків, методів їх усунення та компенсації втрат від отриманого збитку;
- розробка чітких заходів спрямованих на діагностику та попередження надзвичайних подій та катастроф;
- регульоване та контрольоване використання сировини та комплектуючих, запасів паливно-енергетичних матеріалів, умов зберігання та

переміщення енергоносіїв і інших витратних матеріалів;

- вивчення етапів ЖЦП відповідно до вимог щодо охорони навколишнього середовища;
- систематична підготовка та перепідготовка кваліфікованих спеціалістів з проблем захисту навколишнього середовища.

Прийняття до уваги цих факторів вказує на ефективність роботи екологічного менеджменту та окреслює ступінь екологічної відповідальності і визначає об'єм зобов'язань підприємства перед навколишнім середовищем.

В умовах сьогодення будь-яке підприємство констатує доволі гостру конкуренцію. Воно постійно перебуває в процесі довготривалих трансформацій, так як в іншому разі його здатність виживати в обстановці, що динамічно розвивається потрапляє під загрозу. Саме тому потрібно займатись розробкою напрямків соціально-екологічного розвитку підприємства.

Важливий внесок у дослідження питання екологізації зробили Прийма Л. Р., Кулиняк І. Я., Шпак О. Г.. У своїй праці [9] науковці запропонували виокремити напрямки сталого розвитку підприємства за принципом функціонування. Такий підхід вони пояснюють, динамічністю зовнішнього середовища, наявністю невизначеності, неповнотою інформації, нестабільністю, які спонукають підприємства вносити зміни.

Так як усі види діяльності підприємства пов'язані між собою та деякою мірою впливають на формування кінцевого результату, менеджмент підприємства, здійснюючи планування з метою досягнення деякого результату у довготерміновій перспективі, має приділити велику увагу з'ясуванню напрямів та усіх аспектів економічного розвитку: інноваційного, виробничого, маркетингового, фінансового, інвестиційного тощо.

Вишиванюк М. В. у своїх працях [2] вивчає методи та напрями екологічного розвитку.

Поєднання та аналіз досліджень [2, 9] дозволили виділити головні напрями розвитку підприємства в плані соціально-екологічної системи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 - Напрями розвитку підприємства як соціально-екологічної системи

Функціональна складова розвитку підприємства	Напрями розвитку підприємства
Виробничий	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення переліку та асортименту товарів за через виготовлення екологічно дружніх товарів і послуг; – введення прибуткових методів нормування запасів ресурсів; – екологічно чиста сировина; – застосування альтернативних джерел енергетики; – контроль дотримання природоохоронного законодавства, ліцензування, екологічний аналіз діяльності, обмеження природокористування, екологічна сертифікація, екологічна експертиза, екологічні цільові програми, аудит природних ресурсів; – покращення виробничих потужностей
Інноваційний	<ul style="list-style-type: none"> - пріоритетизація векторів інноваційної роботи в галузі екологізації функціонування підприємства; – залучення інноваційних методів практикування виробничо-господарської чи будь-якої іншої діяльності; – міждержавна співпраця в галузі екології; – використання техніко-технологічних засобів та рішень стосовно захисту та поліпшення стану навколишнього середовища
Фінансовий	<ul style="list-style-type: none"> – надання коштів на заходи з охорони природи; – заохочення інвестування в екологічну сферу; – формування цінової політики з огляду на екологічну складову; – збалансування витрат на ресурси, виробництво, заробітну плату; – збалансування втрат від ризикових ситуацій, у т. ч. екологічних; – фінансування екологічної безпеки підприємства; – виділення коштів на «зелені ініціативи» (наприклад, зелений офіс)
Інвестиційний	<ul style="list-style-type: none"> – збалансування доходу і ризику інвестиційних проєктів у секторі соціально-екологічного розвитку; – прогнозування використання природних ресурсів, залучення цільових програм; – участь у державних проєктах з фінансування соціально-екологічних ініціатив

Продовження таблиці 1.2

Маркетинговий	<ul style="list-style-type: none"> – модернізація продукції згідно з потребами ринку; – слідування принципам екологічного маркетингу на підприємстві; – комерціалізація та залучення екологічних технологій; – заохочення та створення попиту екопродукцію та послуги; – зміна діяльності та асортименту продукції; Залучення нових споживачів, клієнтів, партнерів
Розвиток персоналу	<ul style="list-style-type: none"> – поліпшення рівня екокультури працівників підприємства; – допомога у формуванні екологічної свідомості та моральної відповідальності працівників
Інформаційно-Комунікаційний	<ul style="list-style-type: none"> інформаційне обслуговування підприємства; – сприяння у інформаційній підтримці роботи підприємства; – запровадження системи поширення та оповіщення стосовно стану довкілля та екологічної безпеки підприємства; – створення нових інформаційних каналів

Для сучасного українського підприємства надзвичайно важливою є можливість формувати персональну екологічну політику, яка була б найбільш оптимальною для конкретно визначених умов його діяльності, цілей підприємства та пріоритетних напрямів його розвитку. Для цього має бути передбачено експлуатацію вищезгаданих екологічних складових при наданні обґрунтування напрямів розвитку.

Втілення вказаних напрямів соціально-екологічного розвитку підприємства допоможе не лише охороні навколишнього середовища, а й спричинить певний економічний ефект.

1.3. Методика оцінки діяльності соціальних підприємств з урахуванням екологічних результатів

Точна та справедлива оцінка результатів роботи СП та вагомість їх внеску у вирішення конкретної соціальної, а тим більш соціально-екологічної проблеми є неодмінною передумовою не лише їх сприйняття та визнання суспільством, але й підвищення ефективності їх роботи та поступового

розвитку. Крім того, дана оцінка має чіткі особливості, обґрунтовані специфікою самих СП. СП має дві тісно взаємодіючі системи цілей. Одна (пріоритетна) направлена на розв'язання конкретного значущого соціального завдання. Друга (підпорядкована) — на отримання прибутку (самоокупності або часткової самоокупності). Виконання підпорядкованої мети створює основу для втілення пріоритетної. Отже, в процесі надання оцінки роботи СП варто точно розмежовувати соціальні та бізнес результати його діяльності. Обрання фокусу оцінювання має доволі потужний вплив на її методику.

Суть терміну «результати діяльності соціального підприємства» на сьогоднішній день досліджена неповністю. Обговорюючи результат діяльності як кінцевий підсумок діяльності підприємства, в першу чергу мають на увазі продукт праці: вироблені товари, надані послуги, виконані роботи. Але не варто забувати про існування ще й інших результатів, таких як заробітна плата працівників, податки, умови праці та відпочинку тощо. Підприємство не варто вивчати тільки з точки зору суб'єкта господарювання. Підсумки його роботи гарантують деякий ступінь покриття соціальних запитів населення. У посібнику «Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін» [3] команда авторів вивчає як економічні, так і соціальні підсумки діяльності будь-якого підприємства :

$$\text{РДП} = \text{ЕР} + \text{СР} \quad (1.1)$$

де:

РДП – результативні підсумки діяльності підприємства;

ЕР - економічні результати ;

СР - соціальні результати.

Ефект для економіки від роботи підприємства визначається як різниця між вартісною оцінкою економічних підсумків за мінусом суми витрат на їх одержання та виражається у формі вартісних показників зростання об'ємів виробництва і подальшого продажу продукції, економії витрат, одержання прибутку та ін.

Важчою і, на даний момент такою, яка потребує обговорення є дилема

обчислення та оцінки соціальних підсумків роботи підприємства. Соціальні підсумки роботи підприємства –це всі ті результати його діяльності, що пов’язані з різносторонніми соціальними запитами не тільки колективу самого підприємства, а й реальних і потенційних споживачів даної продукції, а також інших соціальних груп, їх впливом на середовище. За такого визначення суті соціальних підсумків роботи підприємства варто виділити два їх складники: внутрішній та зовнішній.

$$\text{СПР} = \text{СПв} + \text{СПз}; \quad (1.2)$$

де

СПР - соціальні підсумки роботи підприємства;

СПв - внутрішня компонента соціальних результатів;

СПз - зовнішня компонента соціальних результатів

Внутрішній складник соціальних підсумків роботи підприємства вказує на його практику стосовно власного персоналу: забезпечення якісних умов праці; стабільна виплата заробітної плати та дотримання її соціально обґрунтованого рівня, тощо.

Зовнішній складник соціальних підсумків поєднує такі їх види: гарантування зайнятості населення країни, області, ОТГ; регулярну сплату податків; виробництво високоякісних товарів і послуг для покриття потреб та запитів споживачів (якість продукції, рівень цін, обізнаність про їх особливості); грамотну природоохоронну і ресурсозберігаючу діяльність; постійну спонсорську допомогу різним установам та організаціям, що реалізують соціальні цілі й вирішують соціальні завдання; благодійну діяльність направлену на підтримку соціально незахищених та вразливих верств населення і т. ін.

Кожен із вказаних видів соціальних підсумків наділений специфічними, відмінними від інших характеристиками. Тобто, і надання їм належної оцінки передбачає застосування різноманітного набору інструментів. Особливості соціальних підсумків зумовлюють низку певних труднощів, які впливають на їх вимірювання та надання їм оцінки:

- обмежені можливості застосування ринкових цін та грошових еквівалентів;
- труднощі трансформації соціальних підсумків у доволі точні критерії та показники;
- відтягування термінів у безлічі випадків фактичного прояву соціальних підсумків роботи підприємств;
- безліч видів соціальних підсумків та різнобарвні інтереси стейкхолдерів.

Природоохоронну та ресурсозберігаючу діяльність в спеціалізованій літературі включають до соціальних результатів. Та ми вважаємо, що слід від'єднати екологічний чинник, що має підлягати результатам роботи підприємництва. Через це формула розрахунку підсумків функціонування підприємства матиме наступний вигляд:

$$\text{РДП} = \text{ЕР} + \text{СР} + \text{ЕкР}; \quad (1.3)$$

де

ЕкР – екологічний результат діяльності підприємництва

$$\text{ЕкР} = \text{ЕкРв} + \text{ЕкРз}; \quad (1.4)$$

де

ЕкРв - внутрішня компонента екологічних результатів,

ЕкРз – зовнішня компонента екологічних результатів

До внутрішньої складової екологічних підсумків можна включити кількісні показники роботи підприємства стосовно екоорієнтованої діяльності: обсяги виробництва екологічно-чистого продукту, обсяги збору твердих побутових відходів, екологічні послуги, частина доходів підприємства, що виділена на природоохоронні проєкти. Зовнішні компоненти екологічної результативності включають відвернутий еколого-економічний збиток за рахунок впровадження природоохоронних проєктів.

Об'єднання результатів наукових досліджень і практики надання оцінки соціальним підсумкам державних бюджетних програм, соціальних проєктів неприбуткових та бізнес-установ вказує на те, що у даній галузі в наш час

сформувався понятійно-категоріальний апарат. Основними категоріями, які застосовують вчені та практики при наданні оцінки соціальним підсумкам, є:

Виходи (Outputs) — сигналізатори і інші вимірні змінні у роботі установи, які керівництво може визначити, тобто прямі підсумки роботи підприємства. Як приклад, 100 людей поліпшили кваліфікацію [1]. Підсумки (Outcomes) — певні зміни у відносинах, поведінці, знаннях, навичках, навколишньому середовищі, суспільстві, що з'являються в результаті роботи підприємства. Наприклад, зменшення кількості викидів на деяку величину або зменшення рівня злочинності в межах району [1]. Впливи (Impacts) — та частина загального підсумку, що відбулась в результаті роботи компанії, попри те, що відбулося б, так чи інакше. Це довготермінові зміни, яких ви плануєте досягти або працюєте над цим [1]. Соціальний вплив (Social impact) — позитивна зміна, яку установа створила або втілює напротязі тривалого відрізка часу. Така зміна в першу чергу стосується соціальної, економічної сфери та/або навколишнього середовища [1].

Соціальна цінність (Social value) — додатковий стимул для суспільства від процесу введення в експлуатацію/закупівлі в обхід прямих закупівель товарів, послуг та підсумків. Наприклад, якщо вразі того, що транспортна компанія, яка перемогла в тендері на запуск автобусних маршрутів у Лондоні, гарантує додаткову цінність шляхом надання додаткових послуг соціального перевезення людей літнього віку та осіб з інвалідністю [2, с. 11-12].

Провідним елементом системи надання оцінки соціальним підсумкам програм, проектів та роботі установ, на використанні якого наголошують майже всі дослідники, є процес вимірювання. Провідною метою вимірювання є прорахунок результату в контексті набуття позитивних (або негативних) кількісних або якісних змін у споживачів їх продукції, робіт, послуг. При цьому варто відмітити, що, як правило, вимірювання та оцінювання є двома окремими функціями, за допомогою яких одержується взаємодоповнююча інформація, так як оцінка наділяє змістом вимірювання, а вимірювання представляє емпіричні докази для оцінки [3].

Дослідження спеціальної наукової літератури дає можливість нам виділити такі три провідні методичні підходи стосовно оцінки соціальних підсумків: кількісний, цільовий та множинності інтересів зацікавлених сторін (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Характеристика методичних підходів стосовно оцінки соціальних підсумків

Підхід	Переваги	Недоліки
Кількісний	Фіксує точне уявлення про одержані соціальні підсумки; дає змогу порівнювати підсумки втілення одних програм (проектів, діяльності) з підсумками інших.	Вузька галузь його використання, Оцінка не вказує на причинно-наслідкові зв'язки між цілями та підсумками.
Цільовий	Допомагає показати причинно-наслідкові зв'язки між процесом діяльності та досягнутими підсумками.	Не можливо застосовувати, коли цілі діяльності важко описати.
Множинності інтересів зацікавлених сторін	Багатовимірною оцінка соціальних підсумків. Прийняття особливостей конкретного виду соціального підсумку, специфіки соціальних проблем окремої взятої території.	Неможливо узгодити відповідним чином розуміння цілей діяльності підприємства різними групами стейкхолдерів.

Кількісний підхід опирається на вивчення співвідношення між використаними коштами та отриманим результатом. Ключові переваги такого підходу: Фіксує точне уявлення про одержані соціальні підсумки; дає змогу порівнювати підсумки реалізації певних програм (проектів, діяльності) з підсумками інших уже також реалізованих програм; є реальною інформаційною базою для інших. До недоліків слід включити вузьку сферу його використання, тобто змогу надати оцінку тільки певному спектру соціальних підсумків, а саме тільки ті, які є можливість виміряти кількісно. Разом з тим, оцінка не ілюструє причинно-наслідкових зв'язків між цілями та підсумками.

Цільовий підхід об'єднує соціальні підсумки із ступенем досягнення

цілей діяльності. З метою оцінки застосовуються не тільки кількісні, а й якісні показники. Особливістю цільового підходу є те, що він дає можливість показати причинно-наслідкові зв'язки між процесом функціонування та одержаними підсумками. Відповідно до цього, виникає можливість провести аналіз окремих етапів реалізації програми та знайти слабкі місця. Проблеми із впровадженням цільового підходу з'являються у випадку, коли цілі функціонування важко піддаються операційній характеристиці. Використання даного підходу не дає можливості з'ясувати рівень прогресу в функціонуванні підприємства.

Доволі широко, дивлячись на значну кількість аспектів соціальних підсумків, в реальних умовах використовують підхід певної множини інтересів зацікавлених сторін. За основу такого підходу взято гіпотезу про різносторонні групи стейкхолдерів (засновники, споживачі, співробітники, донори, місцеві органи влади та ін.) з певними відмінностями сприймають та надають оцінку соціальним підсумкам. Наслідки такого оцінювання соціальних підсумків є багатомірними. Недоліки такого підходу зумовлені з неможливістю узгодження відповідним чином тлумачення цілей роботи підприємства різноманітними групами стейкхолдерів та знову ж таки комплексного оцінювання досягнутих соціальних підсумків. Навпаки, переваги такого підходу вказують на врахування особливих ознак відповідного виду соціального підсумку, специфікації соціальних проблем окремо взятої території, чітких інтересів стейкхолдерів, зокрема інвесторів.

Поєднання наявних підходів дає підґрунтя для чіткого висновку про нестачу універсального методу оцінки соціальних підсумків, так як програми, проекти, види діяльності різних установ та інтереси стейкхолдерів можуть суттєво відрізнятися. Тому, кожна установа, в т.ч. і соціальне підприємство, зобов'язане розробити свій персональний набір інструментів для оцінки підсумків соціальної роботи, який має відобразити специфіку його соціальної орієнтації. З іншого боку, оцінка соціальних підсумків функціонування є доволі значущим для соціального підприємства з огляду на залучення

можливих інвесторів, тому його результати мають бути співставленими з результатами функціонування інших соціальних підприємств, некомерційних установ, державних програм. Це потребує розробки специфічного методичного набору інструментів для оцінки підсумків роботи соціальних підприємств. Поєднання результатів наукових досліджень і світової практики дає можливість виділити сім груп індикаторів економічної та соціальної роботи (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 - Групи індикаторів вимірювання економічної та соціальної роботи СП

№	Тип	Сутність
1.	Індикатори витрат	Ілюструють використання ресурсів в СП
2.	Індикатори продукту	Показують обсяги виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг.
3.	Індикатори результату	Кількісні та якісні зміни, що відбулися у клієнта.
4.	Індикатори якості	Вказують на властивості продукції, що відображають її придатність, покриття деяких потреб у відповідності до призначення
5.	Індикатори ефективності	Вказують на співвідношення між використаними ресурсами та об'ємом вироблених товарів чи наданих послуг.
6.	Індикатори результативності	Ілюструють співвідношенням між використаними ресурсами та одержаними результатами
7.	Індикатори впливу	Надають характеристику позитивним змінам соціальних показників на рівні місцевої громади, міста або регіону.
8..	Індикатори екологічного результату	Характеризують позитивні зміни екологічних показників в регіоні, місті.

Перша група — індикатори затрат, допомагають вимірювати обсяги та структуру ресурсів, якими підприємство користується у своїй роботі. До них, насамперед, належать обсяги витрачених фінансових ресурсів, чисельність задіяного персоналу, кількість обладнання, потрібного для ведення такої діяльності тощо.

Друга група — індикатори обсягу (або продукту), дозволяють виміряти

обсяги наданих послуг, випущеної продукції, виконаних робіт. В залежності від специфіки соціальної роботи даними індикаторами можуть виступати: чисельність вигодоотримувачів, об'єми виробництва товарів або кількість запропонованих послуг, чисельність видів послуг чи асортимент товарів тощо.

Третя група — це індикатори, що вимірюють результат та використовуються для оцінки кількісних чи якісних змін, що сталися у клієнтів (споживачів) завдяки діяльності організації. До них, зазвичай, включають показники чисельності чи частки осіб, що поліпшили своє соціальне становище: повернулися до сім'ї, влаштувались роботу, позбулись наркотичної або алкогольної залежності, підвищили кваліфікацію тощо).

Четверта група — це індикатори якості, що вказують на ступінь задоволеності вигодоотримувача товарами чи послугами згідно з їх призначенням. Для окремого соціального підсумку ці індикатори є доволі специфічними. Для прикладу, це може бути скорочення періоду очікування надання послуги, скорочення кількості скарг та ін..

П'ята група — індикатори ефективності, надають характеристику співвідношенню між понесеними витратами ресурсів та величиною обсягів вироблених товарів або наданих послуг. Дані індикатори теж є специфічними, але найбільш часто використовують показники вартості послуг у перерахунку на одного вигодоотримувача, також чисельність вигодоотримувачів у перерахунку на одного члена колективу організації, зміни витрат часу одного працівника на надання послуг одному вигодоотримувачу тощо. До того ж протягом останніх років зростає популярність визначення соціальної цінності. Вважаємо, що це варто включити до переліку показників ефективності.

Найвідомішим індикатором з вимірювання соціальної цінності прийнято вважати SROI (англ. Social Return on Investment) — іншими словами соціальна рентабельність інвестицій. Природа показника полягає у визначенні соціальної цінності посилаючись на аналіз дисконтованих грошових потоків задля характеристики економічних і соціальних здобутків підприємства, тобто ілюструє величину соціальної вигоди, виготовленої підприємством на кожну

вкладену одиницю інвестиції інвестицій [5; 6; 7].

Шоста група — індикатори результативності — характеризуються як відношення витрачених ресурсів до одержаних підсумкових результатів. Прикладом цього є фінансові витрати на одну особу, у якої сталися позитивні зміни соціального становища.

До сьомої групи відносять — індикатори впливу, що вказують на позитивні зрушення й отримання соціальних результатів.

Восьма група — індикатори екологічних результатів — надають характеристику позитивних змін екологічних показників за допомогою впровадження природоохоронних проектів, для підтримки суб'єкта господарювання, підвищення рівня екологічності його діяльності.

Доцільно для кожної із вище вказаних груп показників слід встановити базу порівняння, а саме чітко визначити та конкретизувати рівні кількісних показників, за часту такими показниками є саме цільові значення показників функціонування.

Кожна група показників, що подана вище, має відповідати певним вимогам:

- 1) адекватність — показники не повинні погіршувати діяльність СП;
- 2) об'єктивність — звітні данні мають бути досить повними;
- 3) достовірність — інформація має бути достовірною;
- 4) прозорість — точність інтерпретації і спеціалістами, і споживачами;
- 5) рентабельність — вартість збору інформації відповідає її корисності;
- 6) порівнянність — гарантія їх порівняння з окремо взятими показниками і за окремо взяті періоди;
- 7) регулярність — звітні дані мають надаватися систематично, рівномірно, через рівні проміжки часу;
- 8) повнота — звітні показники не повинні викривляти значущість окремо взятих функцій;

9) відкритість до регулювання — керівники, які несуть відповідальність за бізнес-діяльність з усіх напрямів, мають мати можливість впливу на діяльність, що здійснюється.

Невід’ємним етапом для надання оцінки є пошук джерел, збір, обробка та аналіз інформації — на даному етапі потрібно вирішити питання пошуку основних джерел та методик збору інформації, потрібної для здійснення розрахунків обраних показників. Джерелами такої інформації під час вимірювання результатів роботи СП є його фінансова та статистична звітність, результати додаткових обстежень, інформація стосовно результатів роботи інших подібних підприємств, підсумки анкетування, інтерв’ю, опитування.

Для того, що визначити соціальні результати доволі часто використовують опитування, оскільки таким чином можна отримати досягти прямого чи непрямого контакту з респондентами та дістати відповіді питання, що цікавлять.

Але, не дивлячись на цілий ряд переваг інтерв’ю (це одержання більш повної інформації у порівнянні із анкетуванням; наявність нагляду за невербалікою опитуваного; можливість уточнення питань; анкетування: змога провести опитування великої аудиторії респондентів; анонімність проведення процедури підвищує відвертість та довіру респондентів; легка обробка одержаних даних [8]) опитування слід вважати достовірним та об’єктивним джерелом інформації на 100 %, так як і анкетуванню, і інтерв’ю притаманні свої недоліки, такі як: незначна оперативність процедури, вагомі витрати часу та коштів, імовірність надання недостовірної інформації тощо. По закінченню даного етапу слід розробити показники функціонування (такі як формули для їх розрахунку), конкретизовані джерела інформації та методи її збору.

Для повного розуміння ефективності функціонування соціального підприємства потрібно також надати оцінку ефективності соціальних інвестицій, вкладених у підприємство.

Найкраще для цього підходить метод SROI–Ефективність соціальних інвестицій (Social Return on Investment SROI) (рис. 1.5.).

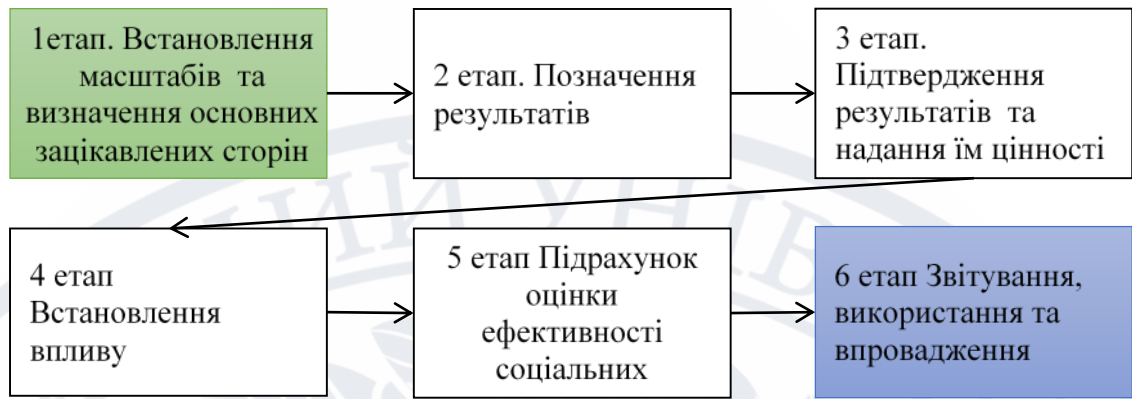

Рисунок 1.5 - Етапи оцінки ефективності соціальних інвестицій.

Крім того, під час розробки та використання визначеного методичного підходу до надання оцінки діяльності СП слід зважати на такі фактори, як [9]:

- розробка вигідної системи надання оцінки вимагає не тільки великих затрат часу і ресурсів, а й відповідних навиків у працюючого персоналу;
- дані про результати проведеного оцінювання мають бути використані для ухвалення управлінських рішень, а не тільки для подання звіту;
- система оцінки функціонування має відрізнитись простотою та зручністю у використанні;
- поліпшенню ефективності функціонування СП може посприяти обізнаність працівників СП щодо мети та результатів його діяльності.

При цьому, під час процесу оцінювання роботи СП може зіткнутися з рядом певних ризиків, таких як:

- взяття до уваги інтересів великої кількості зацікавлених сторін та широкого спектру цілей функціонування може погіршити систему надання оцінки великою кількістю показників, що призведе до великих витрат ресурсів та зменшення ефективності даного процесу;
- існування непрямих результатів роботи СП;
- відтермінованість прояву впливу результатів роботи СП;
- недостатньо точно визначенні цілі СП;
- специфічність результатів роботи, яка виражається в обмеженні можливості їх кількісного вимірювання, труднощах вимірювання соціального

ефекту (не вся діяльність піддається кількісному визначенню, особливо це стосується сфери послуг).

Висновки за розділом 1

Важливість оцінки роботи соціального підприємства полягає в тому, що це не тільки сприятиме позитивному плануванню роботи підприємства, а й дозволить:

- можливим інвесторам з високою ймовірністю прорахувати майбутні вигоди та результати діяльності соціального підприємства, обсяг потенційного доходу і контролювати ефективність та якість використання вкладених коштів;
- для працівників та вигодоотримувачів — контролювати відповідність роботи СП задекларованій меті;
- місцевим органам влади — об'єктивно ухвалювати рішення стосовно доцільності сприяння розвитку того або іншого соціального підприємства.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «ІДАП»

2.1 Загальна характеристика ТОВ «ІДАП» та ринку ІТ-послуг

Організація ТОВ «ІДАП» зареєстрована 09.06.2015 за юридичною адресою:

Україна, 4, місто Київ, вулиця Гната Хоткевича. Керівник організації - Черніков Олексій Вікторович.

Розмір статутного капіталу - 158 400,00 грн..

При останньому оновленні даних 14.10.2023 стан організації - Не перебуває в процесі припинення.

Повна назва юридичної особи (станом на 14.10.2023):

Товариство з Обмеженою Відповідальністю «ІДАП»

Скорочена назва: ТОВ «ІДАП».

Назва англійською: Limited Liability Company IDAP (IDAP, LLC).

Статус юридичної особи (станом на 14.10.2023) - Не перебуває в процесі припинення.

Код ЄДРПОУ: 39827747.

Дата реєстрації:

09.06.2015 (8 років 4 місяці)

Уповноважені особи - Черніков Олексій Вікторович.

Розмір статутного капіталу - 158 400,00 грн.

Організаційно-правова форма - Товариство з обмеженою відповідальністю.

Форма власності -Недержавна власність.

Види діяльності:

Основний:

62.01 Комп'ютерне програмування.

Інші:

Всі види діяльності, зокрема, консультування з питань інформатизації.

Інформація стосовно органів управління юридичною особою - ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ.

Частка держави в підприємстві відповідно до реєстру Фонду державного майна України – 0.

Засновники юридичної особи:

Черніков Олексій Вікторович. Адреса засновника: Україна, 83001, Донецька обл., місто Донецьк, вулиця Університетська, будинок 12, квартира 12.

Розмір внеску до статутного фонду: 158 400,00 грн

Частка (%): 100,00%

Згідно з інформацією податкових реєстрів України організація ТОВ «ДАП», знаходиться на обліку в органах доходів та зборів. За даними податковий борг відсутній, свідоцтво ПДВ в реєстрі платників ПДВ дійсне. Реєстрація в Реєстрі неприбуткових установ та організацій відсутня.

З причини введенням в дію положення воєнного стану в Україні Державна податкова служба України в травні 2022 року закрила доступ до переважної більшості публічних електронних реєстрів, в яких вона є розпорядником. Через це деяка інформація, що міститься в розділі «Податкова та інші державні органи», не підлягає оновленню, крім даних реєстру платників ПДВ, реєстру платників єдиного податку, реєстру «Великих платників податків» та реєстру неприбуткових установ та організацій.

Ознака прибутковості (станом на 15.10.2023). Відсутня реєстрація в Реєстрі неприбуткових установ та організацій.

Реєстр платників ПДВ (станом на 04.05.2022) - Дійсне свідоцтво ПДВ.

Індивідуальний податковий номер: 398277426533.

Дата реєстрації: 23.11.2018

Досліджуване підприємство на ринку, як вище було зазначено, діє уже більше 8 років. На рис. 2.1. подано динаміку зростання дохідності досліджуваного підприємства за вказаний період.

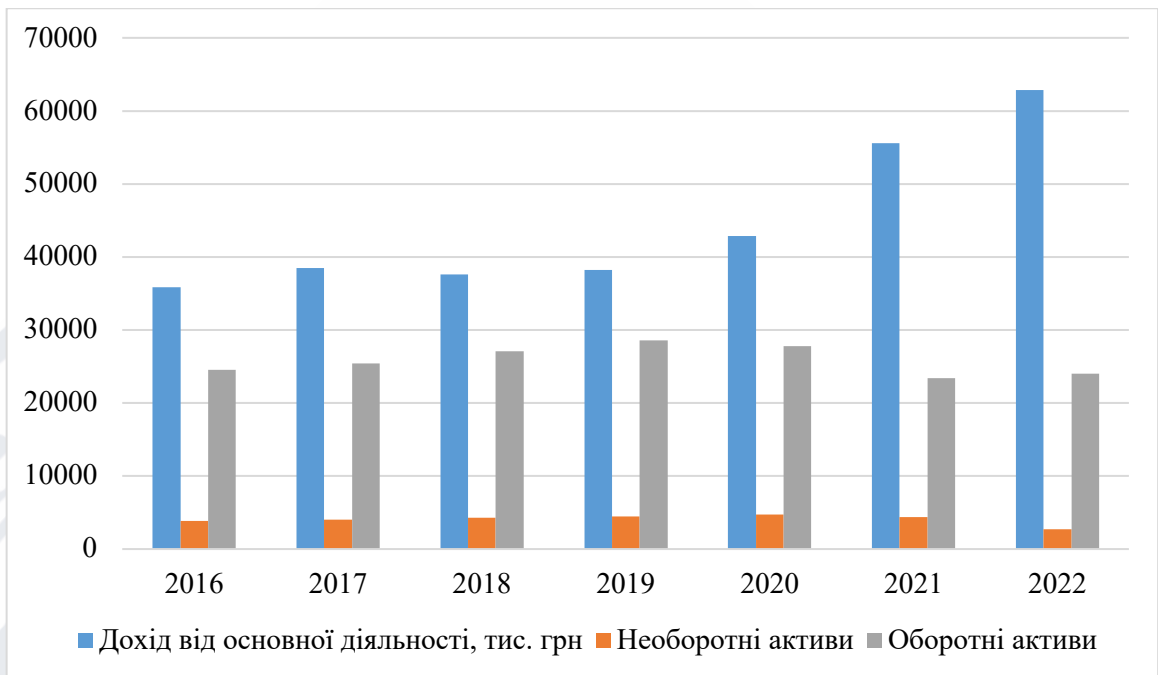

Рисунок 2.1 - Динаміка зростання дохідності ТОВ «ІДАП» за 2016-2022 роки

Як видно із вище наведеного графіку, за період дослідження ТОВ «ІДАП» суттєво наростив як і доходи, так і свої активи. Це обумовлено зростаючим попитом на ІТ-технології та, відповідно, розширення географії діяльності досліджуваного підприємства.

Проаналізуємо основні тенденції на ІТ – ринку. 2023 рік також став багатим на унікальні тренди, які допомагають українському війську на полі бою. При підтримці держави започатковано розвиток напряму military-tech, наприклад виробництва БПЛА [36].

Певні розробки українських фахівців вже зараз допомагають українській армії, більшість перебувають в процесі розгляду. За задумом Мінцифри цей напрям є пріоритетним у найближчому майбутньому [36].

На сьогоднішній день, стартапери мають можливість отримати гранти розміром до 35 тисяч доларів від Ukrainian Startup Fund, що дає змогу залучити фінансування окремих проектів оборонної галузі, кібербезпеки та розробок, які можуть прискорити відновлення України. В загальному, за підсумками 2022 року, було залучено до 1 мільярду доларів венчурних інвестицій. В

післявоєнний період, досвід українських фахівців буде доволі цінним на світових ринках військового оснащення та техніки [36].

Відновлення України в майбутньому вимагатиме застосування новітніх технологій, таких як високотехнологічне проектування, що допоможе пришвидшити усі процеси, а це відчутно вплине на їх вартість.

Відповідно до наведених Світовим банком аналітичних звітів, технологічні процеси щодо відбудови української економіки сягатимуть в цілому близько 400 мільярдів дол. США [36].

Провідні фахівці галузі зазначають окремі рішення, що є досить перспективними в період відновлення. Одним з таких є Digital Twins — це технологія створення цифрових двійників, яка стає популярною в світі. Застосувавши систему, реально спрограмувати модель, максимально наближену до реальних об'єктів — моделі будівель, виробництв, а також цілих міст і областей.

Застосування таких провідних моделей сприятиме більш оперативному процесу відбудови зруйнованих війною міс, так як дасть можливість оцифрувати та спроектувати цілі житлові комплекси, райони, квартали, різнопланових зон відпочинку чи парків, бізнес-локацій, розробити системи транспорту опираючись на найновітніші технології будівництва.

Згідно з оновленими даними Нацбанку, у третьому кварталі 2023 року обсяг українського ІТ-експорту знизився на 3,3% порівняно з попереднім кварталом, і склав \$1,646 млрд. Мова йде про різницю в \$56 млн.

DOU провів аналіз актуальних показників обсягу експорту комп'ютерних послуг та поставив запитання представникам Харківського та Львівського ІТ-кластерів і асоціації IT Ukraine, який прогноз до кінця року роблять вони та чи варто очікувати на зростання галузі [37].

Таблиця 2.1 - Основні тенденції розвитку ІТ-сфери 2023 [37]

Тенденції розвитку ІТ-сфери	обсяг ІТ-експорту у вересні — найнижчий відносно всіх попередніх місяців 2023 року
	скоріш за все, галузь повертається до цифр, які були ще до повномасштабного вторгнення
	щомісячні показники все ще перебувають на рівні \$500–600 млн
	більше 40% виторгу за ІТ-експорт у вересні надійшло від США
	експерти обережно прогнозують, що ситуація може поліпшитись, але для цього потрібні певні умови

Перший та другий квартали цього року були більш успішними для галузі та принесли \$1,675 млрд і \$1,702 млрд відповідно. Результати третього кварталу — найнижчі за останні два роки. Існує тенденція, за якої ІТ-експорт повертається до цифр, що були ще до повномасштабного вторгнення, — як от у першому (\$1,444 млрд) і другому (\$1,605 млрд) кварталах 2021 року (рис. 2.2).

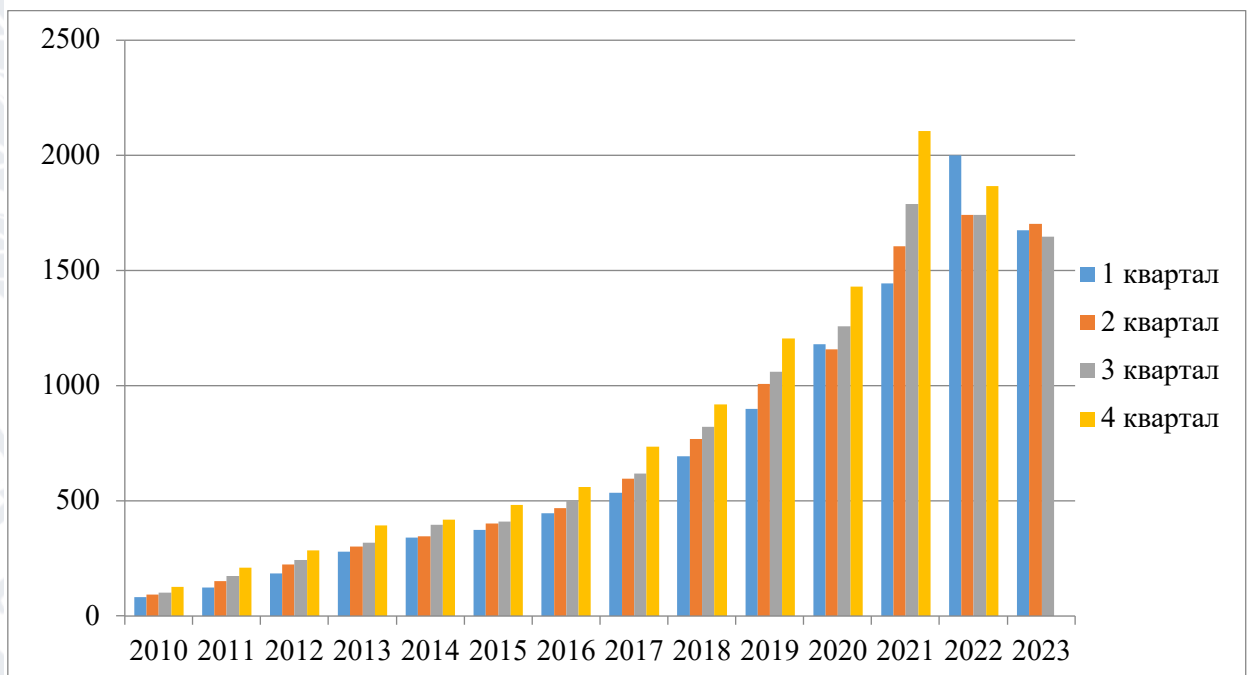

Рисунок 2.2 - Порівняння обсягу ІТ-експорту за кварталами [37]

Обвал обсягу ІТ-експорту, при порівнянні третіх кварталів між собою, спостерігається вже другий рік поспіль. Відзначається падіння на 5,5%, при порівнянні з показниками за третій квартал (\$1,741 млрд) минулого року.

Проте все ще існує відчутна різниця порівняно з 2020 роком — тоді це було \$1,257 млрд, що на 31% менше, аніж зараз. З того часу цифри зростали — аж до \$1,789 млрд у третьому кварталі 2021-го. Порівняно з 21-м роком, квартальний виторг за ІТ-експорт знизився на майже 8% (рис.2.3).

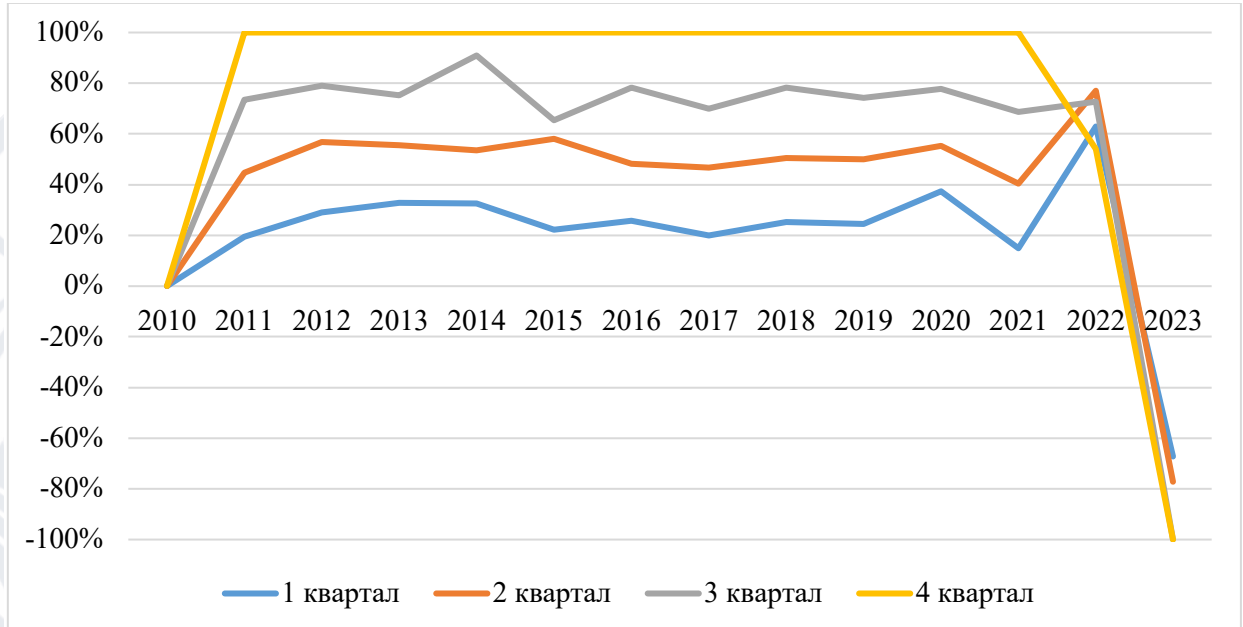

Рисунок 2.3 - Порівняння кварталів за роками [37]

Показник за вересень цього року склав \$521 млн. Примітно, що така ж цифра була у березні 2022 року, на початку повномасштабного вторгнення. Вересневий обсяг ІТ-експорту — найнижчий.

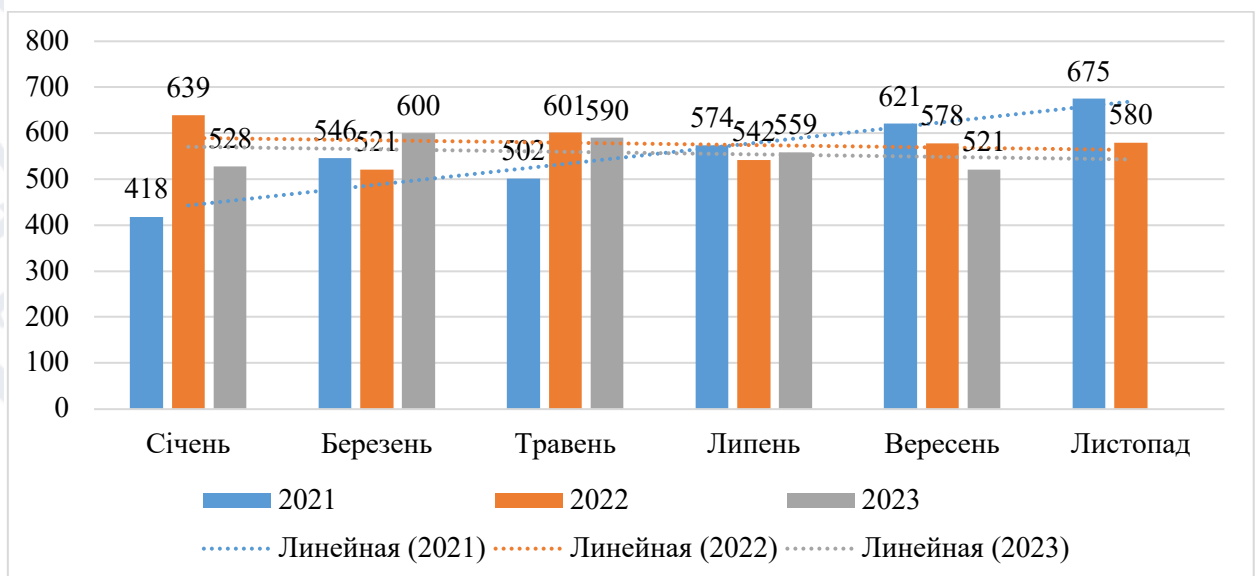

Рисунок 2.4 – Обсяг ІТ-експорту за місяцями 2021-2023 рр.

Разом з тим після російського вторгнення обсяг ІТ-експорту за місяць тримає рівень \$500–600 млн із деякими змінами. У вересні 2022-го даний показник склав \$578 млн, а от у вересні 2021-го — \$621 млн, у вересні 2020-го — \$421 млн (рис. 2.4-2.5).

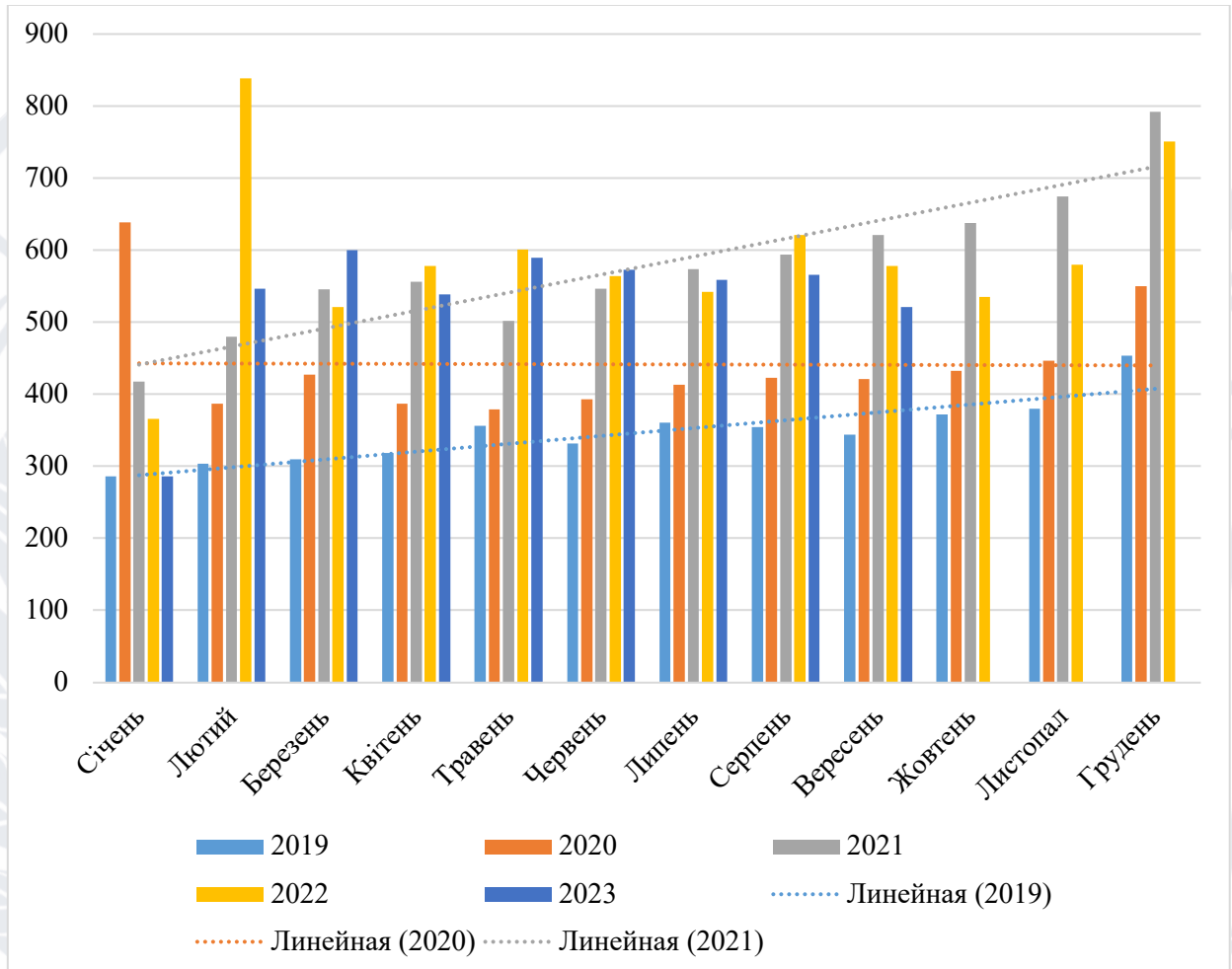

Рисунок 2.5 – Порівняння обсягу ІТ-експорту за місяцями, 2019-2023 рр.

До десятки країн, що дають найбільший виторг Україні, — США, Велика Британія, Мальта, Ізраїль, Кіпр, Швейцарія, Естонія, Німеччина, Польща і Нідерланди. Незмінний лідер — Сполучені Штати Америки. \$221 млн від цієї країни у вересні — це 42% від усього місячного виторгу за ІТ-експорт (\$521 млн). Основні країни-партнери подані на рисунку 2.6.

Окрім того, українські ІТ-компанії співпрацюють із Грузією, Латвією, Гібралтаром та Румунією.

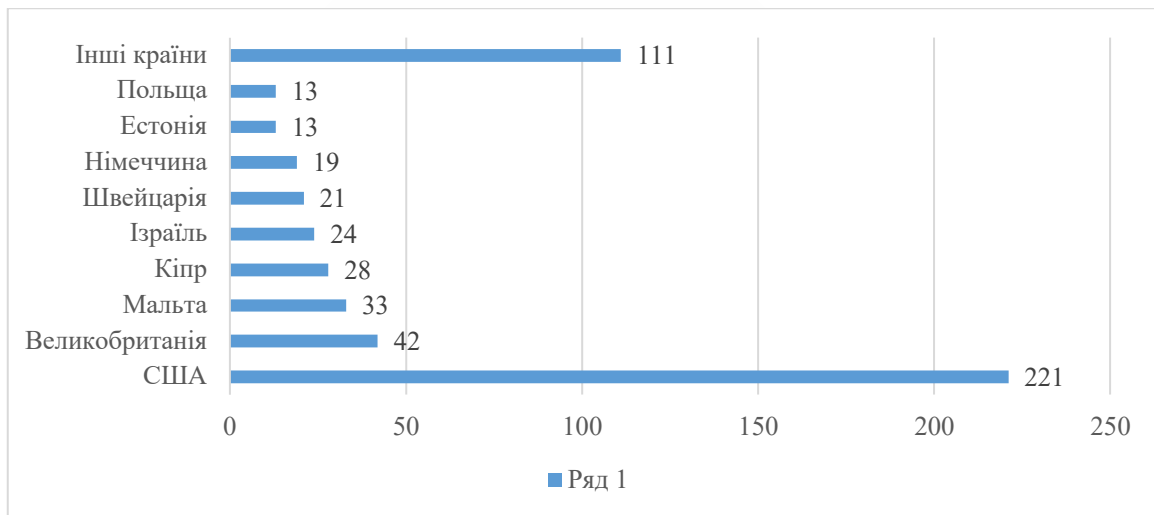

Рисунок 2.6 - Основні країни-партнери

В подальшому, будуючи прогнози щодо розвитку даного ринку, варто орієнтуватися саме на ситуацію на фронті. В цілому, підсумовуючи проведений аналіз щодо 2022 року варто зазначити факти, що подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 - Основні підсумки розвитку ІТ ринку у 2022 році

Підсумки 2022 року	Українські фахівці ІТ забезпечили майже 44% усього експорту послуг з України,
	Україну залтштули близько 57 000 фахівців (20%) і ще 7000 (2.5% мобілізувались) залишилось близько 228.000 (80%)
	В той же час, загальна чисельність спеціалістів збільшилась, і наразі нараховує більше 309 тисяч айтішників
	Німеччина, Румунія та Польща – найбільше прийняли українських ІТ спеціалістів.
	Наразі на ринку правила диктує роботодавець, а не працівник
	Відбувся спад як вакансій, так і претендентів
	Ринок заповнений фахівцями високого рівня
	Окремі компанії змогли не тільки зберегти сталий ріст, а й отримати великі раунди інвестицій, і з 5 таких компаній 3 знаходяться в галузі WEB3, а саме: Near Portcol (\$350 млн.), Matter Labs (\$200 млн.), Unstoppable Domains (\$65 млн.).

Аналіз основних трендів 2023 року дав можливість сформулювати

основні факти, що подані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 - Головні тренди розвитку ІТ ринку у 2023 році [37]

Активний ріст military-tech	«У 2022 році почався потужний ріст цієї галузі і на озброєння стали десятки БПЛА та систем, які розробили переважно цивільні, в т.ч. надпопулярні системи «Кропива», Delta, GisArta, «Броня». Держава теж виділяє значні ресурси, тож у 2023 ми маємо велику кількість волонтерських та державних проєктів і закінчення роботи над найбільш очікуваним ударним дроном «Дзвін» із дальністю польоту в 1000 км від «Укроборонпрому»».
Діджиталізація держави	«В цьому році Мінцифра активно продовжує діджиталізацію всіх державних органів. Починаючи з систематизації даних по військовозобов'язаних та резервістах через «Дію», створення багатьох фінансових сервісів для бізнесу, оцифровки комунальних сервісів, і багатьох інших. Тому «держава в смартфоні» стане ще більш функціональною, зручною та дієвішою».
Сповільнення росту ІТ-сфери	«З огляду на нинішню тенденцію наявна значна ймовірність що вперше за 25 років Українське айти не покаже росту. Існує навіть можливість невеликого спаду через погіршення робочих умов, відсутність інтернету, блекауту і пов'язана з цим боязкість європейських замовників в замовленні українських підрядників».
Ментальне здоров'я та працездатність	«Велика стресовразливість, зумовлена відсутністю світла й інтернету, економічна ситуація та інші фактори мають суттєвий вплив на роботу всієї галузі, і більшість компаній має намір активно діяти стосовно цього фактору. Це включатиме і гнучкішу комунікацію, і затрату ресурсів на нормальну роботу і турботу про ментальне здоров'я. Держава активно у цьому участвує і держава, котра запускає багато програм фінансової, психологічної, кар'єрної та інших видів допомоги».
Ускладнення інвестиційного клімату	«Наявна загальносвітова рецесія, а саме - зменшення маси вільних грошей, і , як результат, сповільнення довгих інвестицій. Прямо це вплине насамперед на неприбуткові стартапи, так як їм дпотрібно буде скорочувати витрати та оперативно шукати інші моделі монетизації, в іншому випадку - зупиняти існування. Проте, варто зазначити, що стартапи у сфері WEB3 також зазнають втрат. Про це свідчить і те, що у 2022 році українські компанії з цієї сфери змушені були закрити великі проєкти: Near Protocol» (\$350 млн.), Matter Labs (\$200 млн.), Unstoppable Domains (\$ 65 млн)».
Утримання поточних позицій	«Відповідно до даних останніх досліджень, майже 65% провідних компаній відобразили у своїх звітах спадаючу результативність. Для окремих критичним є утримання хоча б базової прибутковості. На 2023 та 2024 роки вони не беруться взагалі прогнозувати прибутковість через невизначеність зовнішнього середовища. Ключовим наразі залишається утримання наявних позицій, утримання лояльності споживачів та рівня репутації».

2.2. Аналіз господарської діяльності ТОВ «ІДАП»

Товариство створювалось задля покриття суспільних потреб у роботах, продукції, послугах суспільства, отримання від свого функціонування прибутку й реалізації на його базі соціальних програм, що передбачені Статутом, а також соціально-економічних інтересів учасників та членів трудового колективу. Станом на 2022 рік штат працівників налічує 75 осіб. Варто зазначити, що дане підприємство здійснює діяльність на міжнародному просторі. Організаційна структура ТОВ «ІДАП» подана на рис. 2.7.

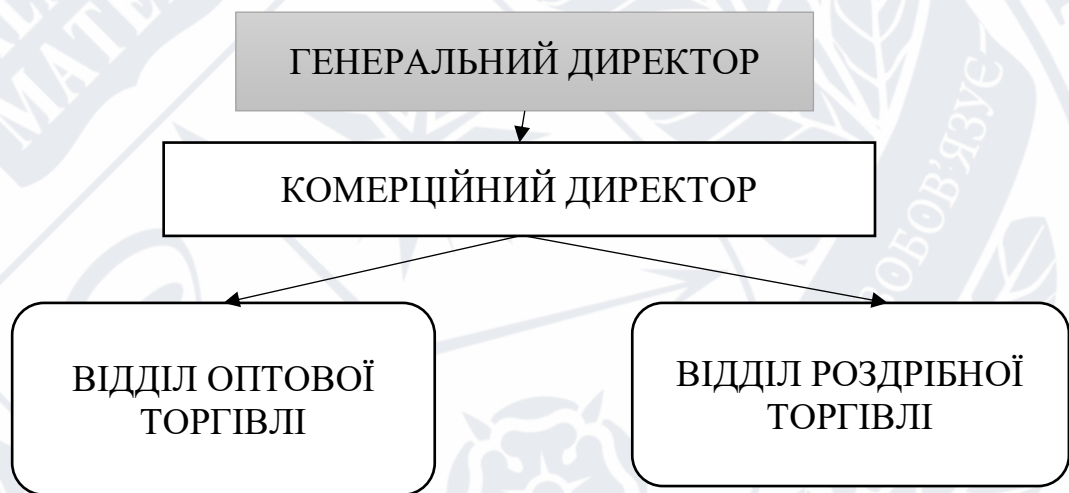

Рисунок 2.7 - Організаційна структура управління ТОВ «ІДАП»

До складу майна товариства входять Статутний та інші фонди, що створені рішенням Зборів Учасників Товариства. Джерелами створення переліку майна товариства є: внески учасників; прибуток від реалізації продукції, робіт, послуг, а також деяких інших видів господарської діяльності; кредити банків та інших кредиторів; інші джерела, не заборонені законодавством.

Майно Товариства - це основні фонди та оборотні кошти, а також інші цінності та фінансові ресурси, вартість яких відображена на самостійному балансі. Товариство є власником цього майна, здійснює володіння, користування й розпоряджається ним, включно з виготовленою продукцією та отриманими прибутками. Основні фінансові показники подано у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 - Фінансові показники ТОВ «ІДАП»

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	+, - 2022 від 2021 рр.	2021 від 2020 рр.
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	42822,0	55541,20	62889,10	7347,90	12719,20
Інші операційні доходи	497,0	1065,41	407,3	-658,11	568,41
Інші доходи	-	5,22	2,71	-2,51	5,22
Разом доходи	43319	56611,81	63299,13	6687,32	13292,81
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	28318	33741,23	42628,74	8887,51	5423,23
Інші операційні витрати	422	23816,41	16203,54	-7612,87	23394,41
Інші витрати	0	0	3,24	3,24	0,00
Разом витрати	28740	57557,61	58835,43	1277,82	28817,61
Фінансовий результат до оподаткування	488	-945,81	4463,71	5409,52	-1433,81
Податок на прибуток	44	0	987,21	987,21	-44,00
Чистий прибуток (збиток)	203	-945,86	3476,56	4422,42	-1148,86

З поданих розрахунків видно, що у 2022 році підприємство отримало прибуток, а саме 3476,56 тис. грн. На це вплинуло стрімке зростання, а саме на 7347,9 тис. грн., чистого доходу від реалізації продукції. Це зумовлено саме змінами у зовнішньому середовищі – поширення коронавірусної інфекції.

Визначальним видом діяльності для цього підприємства є створення програмного забезпечення. На сьогоднішній день підприємство трохи уповільнило процес виробництва, але так як ТОВ «ІДАП» у своїй діяльності використовує обладнання власного виробництва, варто розглянути його діяльність з огляду на розвиток ІТ – індустрії.

Відповідно до інформації, яку презентує НБУ, ІТ сектор в 2022 році заробив для української економіки 7,34 мільярди доларів, при цьому збільшивши обсяги експорту на 400 мільйони доларів, порівняно з попереднім роком. Зростання експортних надходжень сягнуло 5,8%. Чисельність профільних спеціалістів зростає до рівня 300 тисяч осіб [36].

Слід звернути увагу на те, що в період 2015-2021 років показники експорту інформаційних послуг зростали приблизно на 26,8% щороку. Зараз

помітним є суттєве сповільнення зростання цієї ніші. Експерти прогнозують різні варіанти розвитку подій – від сповільнення до зростання.

До проблем українського сектору ІТ також слід віднести потребу в бронюванні співробітників. Цей фактор негативно впливає на чисельність замовників — клієнти хочуть бути впевненими в тому, що військовозобов'язаних фахівців не змусять перервати робочий процес через мобілізацію, тому **ІТ компанії України** мають гарантувати виконання замовлення, а це в даний час доволі складно.

Складним є і питання виїзду спеціалістів в закордонні відрядження. З метою підтримки якісної комунікації та ефективної діяльності, українці мають відвідувати різноманітні заходи, проводити перемовини та ділові зустрічі, налагоджувати контакти з можливими замовниками та партнерами.

Впливають військові ризики і на процес інвестування. Не зважаючи на доволі високі показники та стійкість українського ІТ-сектору, дехто з інвесторів і досі вбачають різнопланові ризики, та заморожують вже існуючі проекти, та відтермінують початок нових.

Вимушене переміщення спеціалістів за кордон та всередині держави також вплинуло на сегмент ринку. Сучасні компанії акцентують увагу на цій ситуації, прогнозуючи подальший розвиток. В переважній більшості випадків, спеціалісти, що змінили місце знаходження і далі працюють в компаніях, з якими вели співробітництво раніше. Але, за умови подальшого продовження військових дій в Україні, фахівці можуть працевлаштуватись в інших державах, або почати створювати там свій бізнес. Ризики міграції можуть спричинити втрату людського потенціалу в галузі. Гравці нинішнього ринку відкривають представництва в інших країнах, що допомагає продовжувати співробітництво з українськими компаніями, знаходячись за кордоном.

Дехто з підприємців скаржиться на нестачу відповідного фінансування з метою розвитку та розширення компаній, та необхідність створення механізму захисту інтелектуальних прав. Також, вагомим питанням є стан кібербезпеки.

В той же час, **ІТ компанії України** не зважаючи на труднощі і далі

працюють, підлаштовуються під нові умови, що склались на ринку, та формують вагомий потенціал для прогресування. На ринку виникають нові стартапи, і військового призначення також, іде розробка новітніх технологій, що покликані зацікавити інвесторів.

Держава намагається надавати підтримку сектору інформаційних технологій, відкриваючи грантові програми підтримки, і для компаній вузького профілю в тому числі.

Враховуючи те, що напрямок діяльності досліджуваного підприємства - повний цикл розробки програмного забезпечення, доцільно розглянути ключових клієнтів компанії.

Клієнти - малий та середній бізнес. Якщо розглядати структуру, то найбільшу частку становлять продукти саме для середнього бізнесу (рис. 2.8).

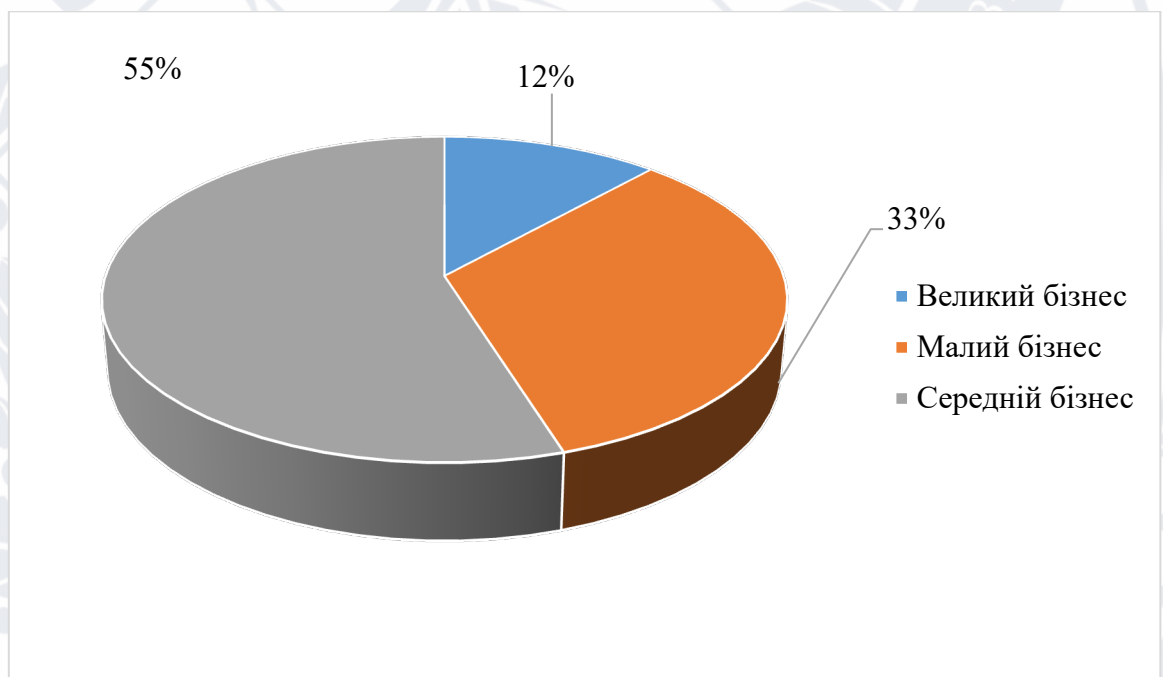

Рисунок 2.8 – Структура клієнтів ТОВ «ІДАП» за розміром діяльності

Географія клієнтів - Європа, Америка, Україна (рис. 2.9).

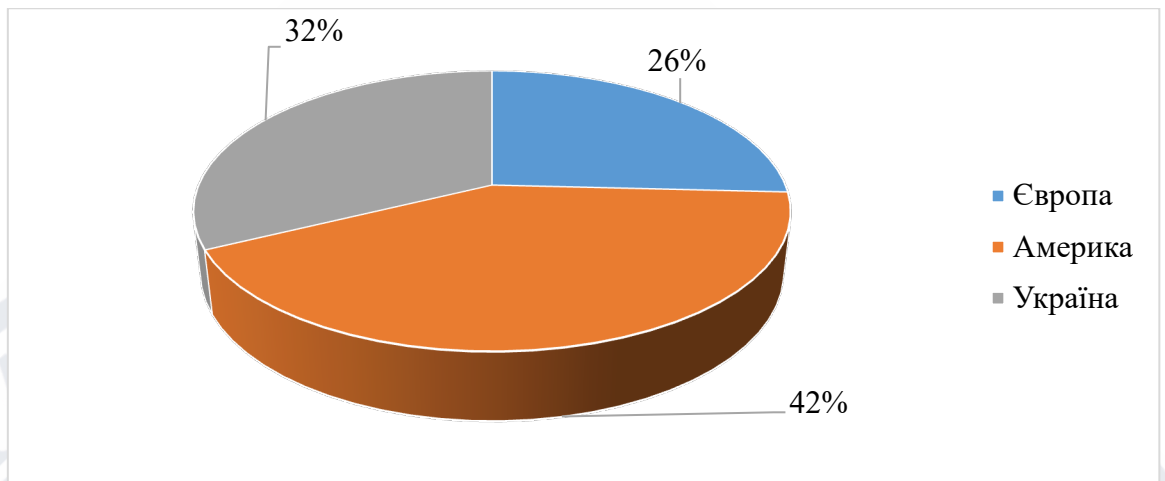

Рисунок 2.9 – Структура клієнтів ТОВ «ІДАП» за географічною ознакою

Напрями розробки - Web, мобільна розробка, розробка графічних інтерфейсів, аналіз

Штат: 75 осіб

Фронт офіси:

- Київ, Україна;
- Маямі, Америка;
- Валенсія, Іспанія;
- Варна, Болгарія.

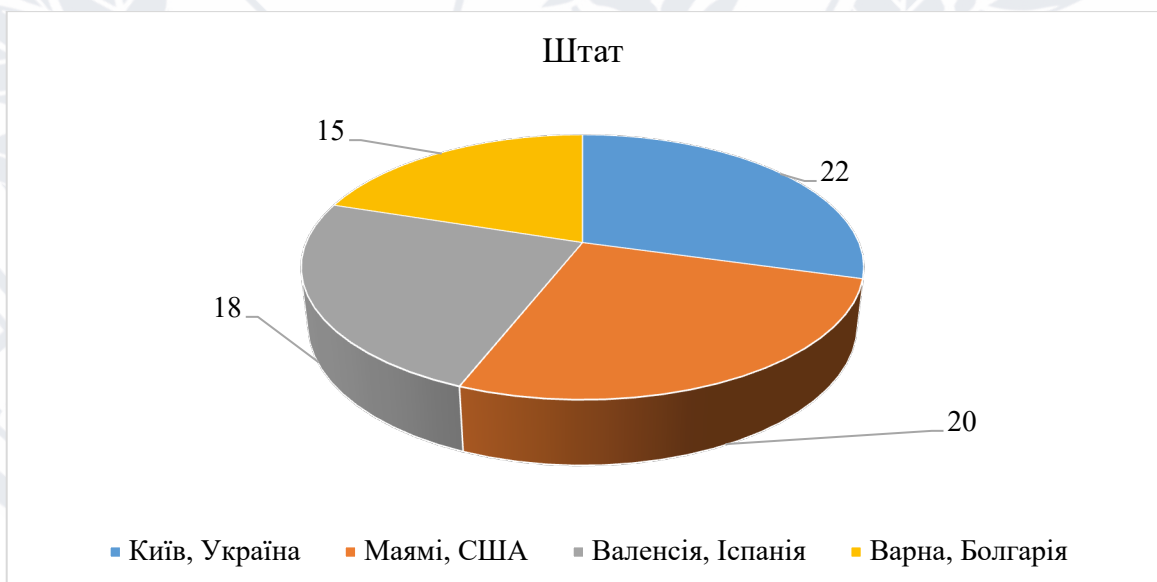

Рисунок 2.10 – Структура штату ТОВ «ІДАП» за офісами, чол

Давати характеристику цінній політиці підприємства потрібно відштовхуючись від первісного аналізу стану підприємства, розрахунку

основних показників ефективності його діяльності, дослідження визначальних проблем та перспектив прогресивного підприємства. З цією метою було проаналізовано динаміку основних показників економічної діяльності ТОВ «ІДАП», показників ефективності залучення основних засобів підприємства, а також надано оцінку фінансовому стану підприємства.

Визначення рівня рентабельності продукції, рентабельності виробництва, рентабельність капіталу та рентабельність інвестицій у підприємство наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 - Показники рентабельності ТОВ «ІДАП», %

Показник	Розрахунок	2020	2021	2022	+,- 2022 від 2021 рр.	2021 від 2020 рр.
Рентабельність продукції, надання послуг	Валовий прибуток / собівартість продукції	32,48	35,38	42,72	7,34	2,90
Рентабельність виробництва (діяльності)	Чистий прибуток / чистий виторг	5,2	7,93	10,27	2,34	2,73
Рентабельність виробничих фондів	Чистий прибуток / середньорічна вартість основних фондів й оборотних активів	40,16	53,28	73,10	19,82	13,12
Рентабельність вкладень	Чистий прибуток / підсумок балансу	30,12	45,58	64,83	19,25	15,46

Згідно з даним таблиці, всі показники рентабельності є доволі високими та коригуються в напрямку збільшення. Це вказує на підвищення відносної ефективності роботи підприємства.

Динаміка активів ТОВ «ІДАП» подано на рис. 2.11.

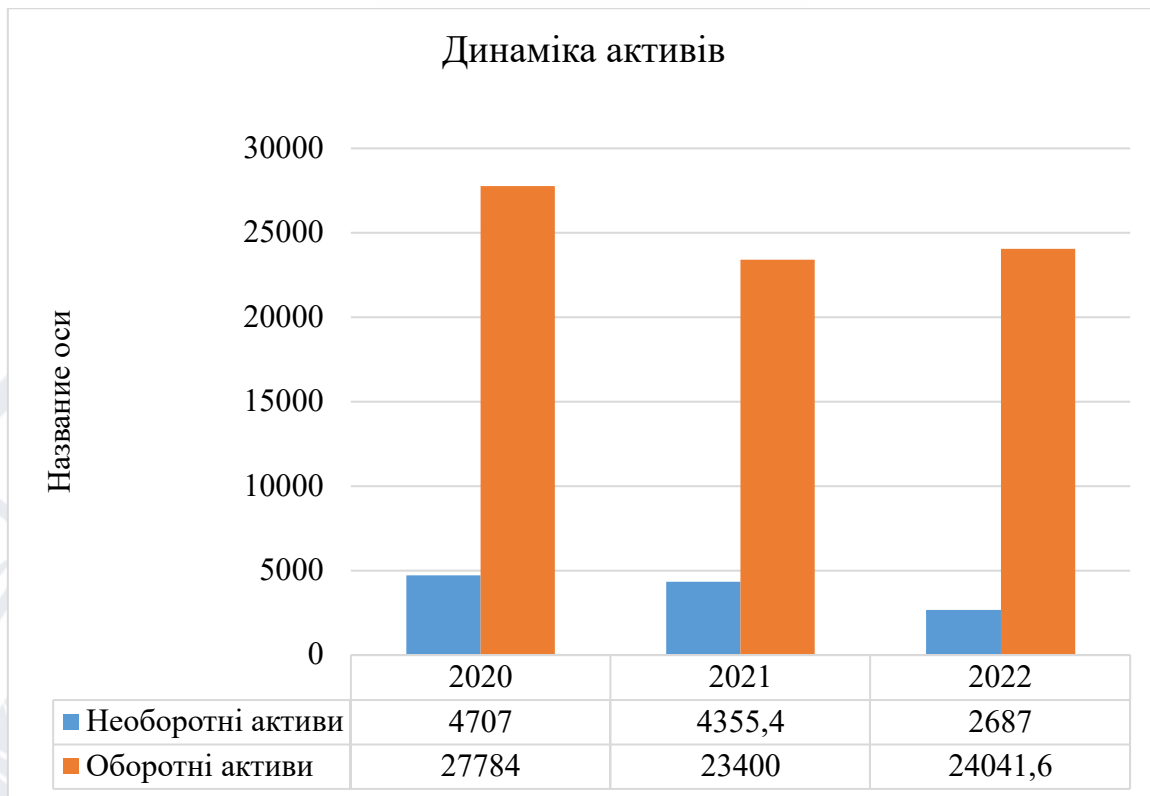

Рисунок 2.11 - Динаміка активів ТОВ «ІДАП»

Відповідно до результатів аналізу ефективності залучення ресурсів можна дійти таких висновків:

- ресурси підприємства в цілому експлуатуються доволі ефективно, показники ефективності фіксують тенденцію до зростання;
- керівництво ТОВ «ІДАП» в майбутньому планує нарощувати ресурсну базу для розширення обсягів діяльності.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (терміновості) фіксує частину поточних зобов'язань, що може бути погашена за рахунок коштів, що мають абсолютну ліквідність, тобто коштів, якими розпоряджається підприємство. Цей коефіцієнт є особливим для постачальників ресурсів та банку, що надає кредит підприємству. Для ТОВ «ІДАП» даний показник на кінець 2022 року поступово збільшувався.

Коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів (коефіцієнт фінансування) вказує на те, скільки кредитних коштів підприємство залучає в розрахунку на 1 гривню власних коштів, вкладених в активи. Значення в межах

норми – менше одиниці.

Дослідивши основні показники фінансового стану ТОВ «ІДАП», можна дійти наступних висновків: загалом фінансовий стан підприємства можна назвати доволі стійким, підприємство має можливість вчасно погашати свої поточні зобов'язання та є платоспроможним в майбутній перспективі, тобто може розраховуватись і за довгостроковими зобов'язаннями. Капітал підприємства в основному вкладений у фінансування цілком ліквідних активів.

Проведений аналіз основних показників економічної діяльності та фінансового стану дають можливість дійти наступних висновків: підприємство розширює власну діяльність, зростають абсолютні показники, такі, як виручка та чистий прибуток, покращуються показники ефективності застосування ресурсів, підприємство збільшує свою частку на ринку, діяльність є рентабельною, фінансовий стан ТОВ «ІДАП» є доволі стійким, підприємство цілком платоспроможне.

2.3 Оцінка екологічності діяльності ТОВ «ІДАП»

Як було визначено у п.1.3. оцінка екологічності діяльності можна здійснити за наступними напрямками:

- Виробничий;
- Інноваційний;
- Фінансовий;
- Інвестиційний;
- Маркетинговий;
- Розвиток персоналу;
- Інформаційно-комунікаційний.

У таблиці 2.6 зведено основні заходи за напрямками, що були здійснені керівництвом ТОВ «ІДАП» з часів повномасштабного вторгнення (2022-2023 роки).

Таблиця 2.6 - Напрями розвитку ТОВ «ІДАП» як соціально-екологічної системи за 2022-2023 роки

Функціональний аспект розвитку підприємства	Напрями розвитку ТОВ «ІДАП»
Виробничий	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення переліку та асортименту товарів за через виготовлення екологічно дружніх товарів і послуг; – застосування альтернативних джерел енергетики за умов блекаута; – розробка програмних продуктів задля дотримання контролю дотримання природоохоронного законодавства, ліцензування, екологічний аналіз діяльності, обмеження природокористування, екологічна сертифікація, екологічна експертиза, екологічні цільові програми, аудит природних ресурсів.
Інноваційний	<ul style="list-style-type: none"> - пріоритетизація векторів інноваційної роботи в галузі екологізації функціонування підприємства; – міждержавна співпраця в галузі екології – зокрема у рамках розвитку мережі офісів ТОВ «ІДАП» й переймання досвіду щодо розробки продуктів екологічної спрямованості; – використання техніко-технологічних засобів та рішень стосовно захисту та поліпшення стану навколишнього середовища
Фінансовий	<ul style="list-style-type: none"> – надання коштів на заходи з охорони природи, зокрема в рамках відновлення звільнених територій (розмінування і т.д.); – заохочення інвестування в екологічну сферу;
Інвестиційний	<ul style="list-style-type: none"> – збалансування доходу і ризику інвестиційних проєктів у секторі соціально-екологічного розвитку; – прогнозування використання природних ресурсів, залучення цільових програм; – участь у державних програмах з фінансування соціально-екологічних проєктів, зокрема в перспективі співпраця з ДІА.
Маркетинговий	<ul style="list-style-type: none"> – модернізація продукції згідно з потребами ринку; – слідування принципам екологічного маркетингу на підприємстві; – комерціалізація та залучення екологічних технологій;
Розвиток персоналу	<ul style="list-style-type: none"> – поліпшення рівня екокультури працівників підприємства; – допомога у формуванні екологічної свідомості та моральної відповідальності працівників

Інформаційно-Комунікаційний	інформаційне обслуговування підприємства; – сприяння у інформаційній підтримці роботи підприємства; – проектування та розробка інформаційних продуктів задля запровадження на українських виробничих підприємствах системи поширення та оповіщення стосовно стану довкілля та екологічної безпеки підприємства; – створення нових інформаційних каналів задля пропагування розвитку екологічного соціального підприємництва.
-----------------------------	---

Відповідно до підсумків роботи ТОВ «ІДАП» у 2022-2023 році в частині екологізації за основними напрямками варто зазначити наступне. Основною сферою було саме напрям інформаційно-комуникативний напрям – саме пропагування розвитку екологічних технологій, зокрема в ІТ-сфері (рис. 2.12).

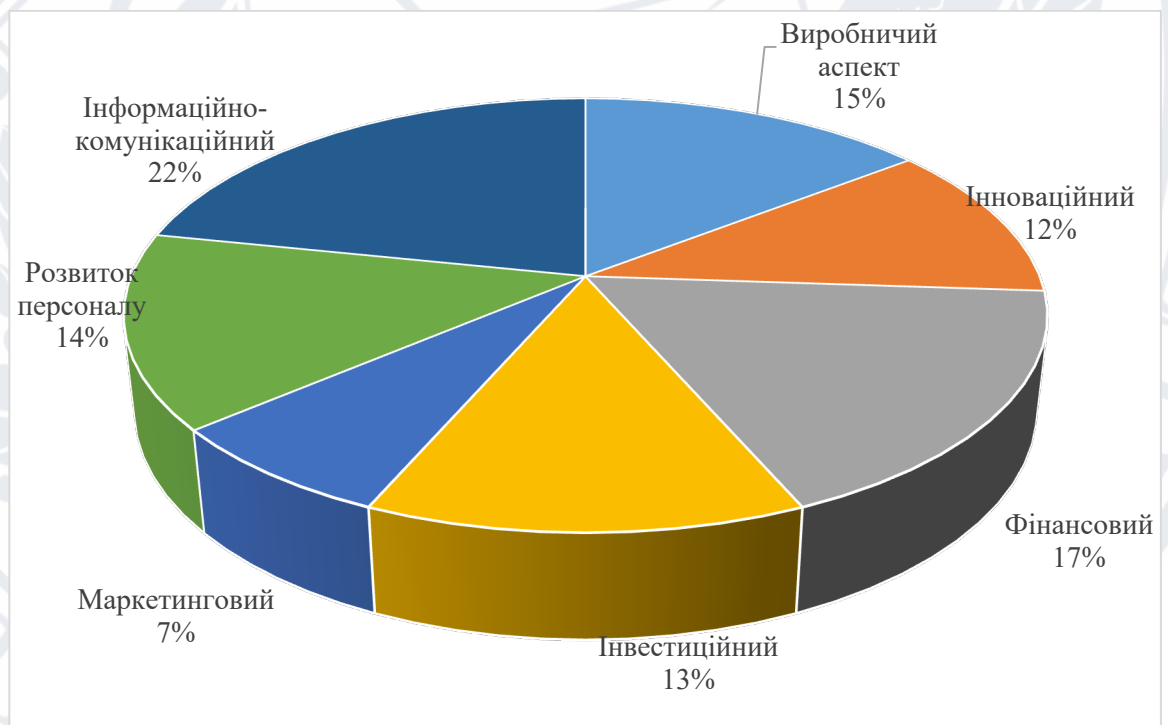

Рисунок 2.12 – Витрати на екологічні заходи відповідно до напрямів роботи ТОВ «ІДАП»

Наступним за питомою вагою (відповідно до звітності компанії) було

саме фінансовий – направлення фінансових ресурсів на вирішення екологічних проблем. На наш погляд, це є гарним зразком для персоналу компанії. Окрім того, саме задля пропагування розвитку соціально та екологічно спрямованого підприємництва серед своїх працівників, регулярно проводяться тренінги та семінари. За підсумками 2022-2023 роки компанія у структурі заклала 14% саме на даний напрям.

Досліджувана ІТ компанія ТОВ «ІДАП» здійснює свою діяльність за наступними моделями (в залежності від країни, де розміщено офіси ТОВ «ІДАП» (рис. 2.13):

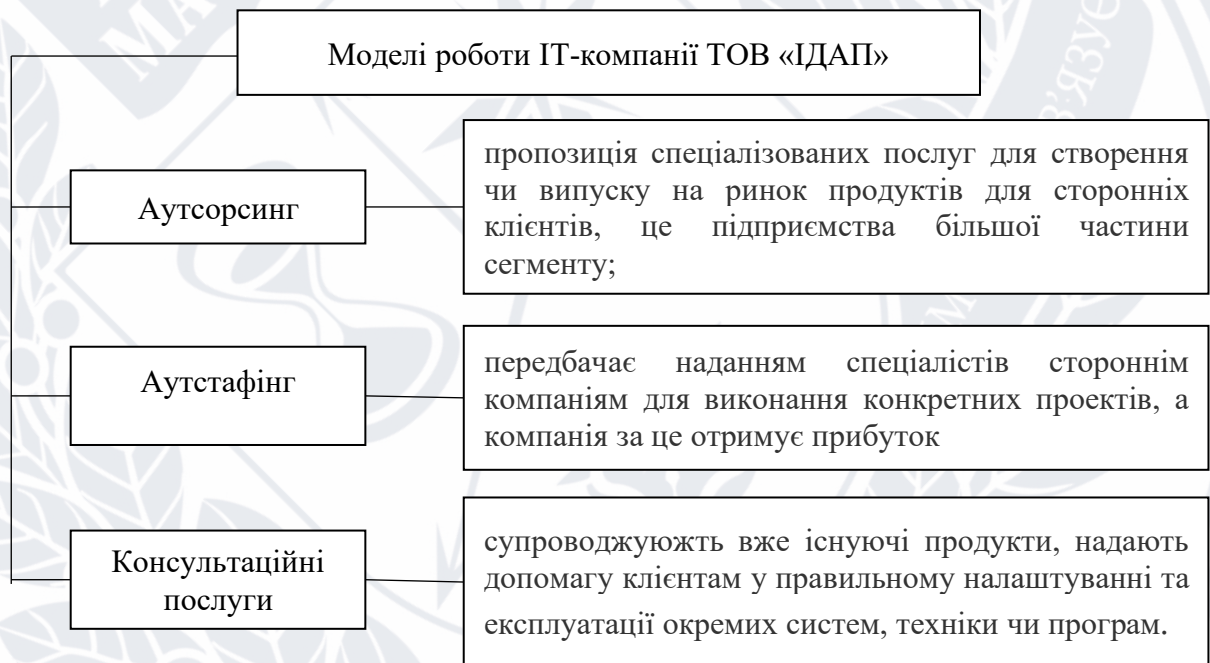

Рисунок 2.13 – Моделі роботи ТОВ «ІДАП»

Аналізуючи частку екологічних проектів (рис. 2.14) у залежності від напрямку діяльності (у відповідності до вище поданої моделі) варто зазначити, що найбільше напрям екологізації відображається саме у аутсорсингу та консультаційних послугах (налаштування та супровід уже діючих програмних продуктів, додавання додаткових модулів).

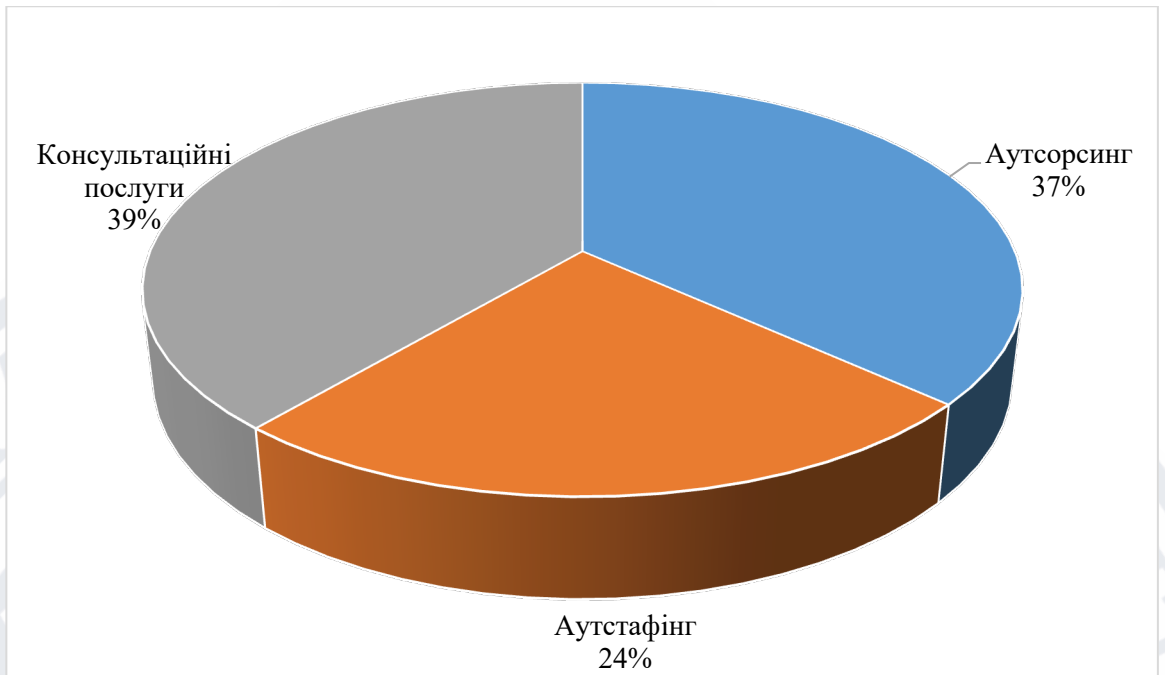

Рисунок 2.14 – Екологічні проекти за напрямками (відповідно до питомої ваги у загальній кількості проектів за напрямом) ТОВ «ІДАП» за 2022-2023 роки

В цілому у 2022 році було реалізовано (на умовах аутсорсингу) 22 проекти, що містили екологічну складову (вирішення тих чи інших екологічних проблем) (рис. 2.15).

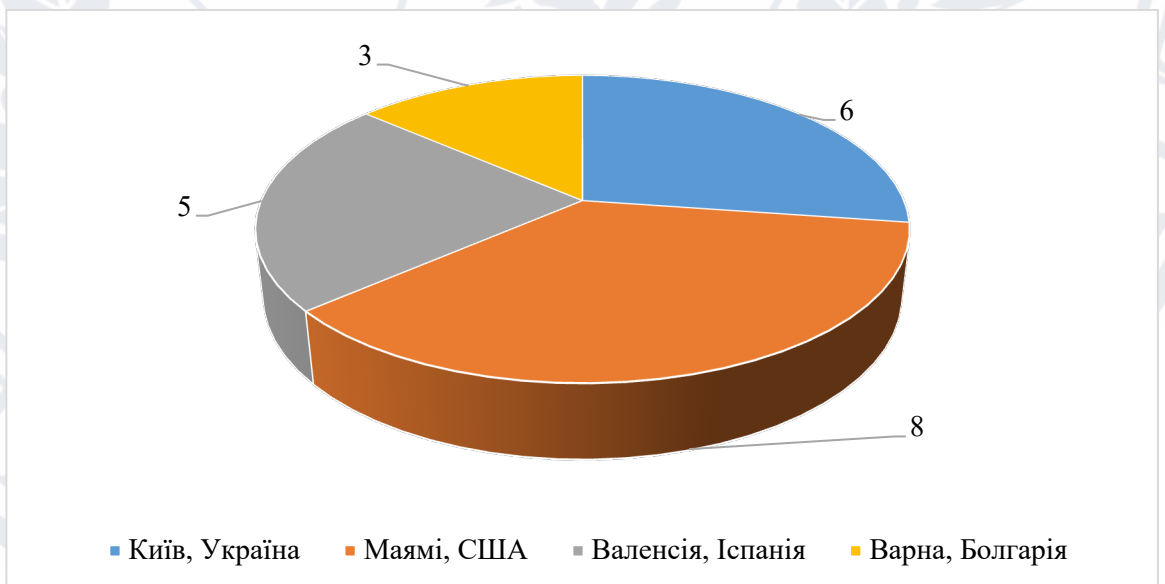

Рисунок 2.15 – Структура реалізованих проектів (аутсорсинг) за країнами, що реалізовані у 2022 році та містять екологічну складову

Найбільше таких проектів було реалізовано у сполучених штатах. Це обумовлено тим, що там розвитку соціальних програм та проектів, що направлені на вирішення екологічних питань приділяють значну увагу. В Україні було реалізовано за підтримки ТОВ «ІДАП» 6 проектів.

Під проектами, що містять екологічну складову ми розглядали ті, що мали в переліку завдань вирішення певної екологічної проблеми (питна вода, забруднення повітря, зниження викидів і т.д.) так і ті, що частково вирішували питання екологізації.

Висновки за розділом 2

Отже, підводячи підсумок до даного розділу варто зазначити наступне. Розвиток ІТ сфери наразі переживає не найкращі часи, зокрема, в Україні. Спостерігається значний відтік ІТ спеціалістів та компаній, що через війну вимушені були переміститись у більш безпечні місця.

Натомість невизначеність та ризики, що наразі існують, вимагають принципово нового підходу до ведення підприємництва, зокрема соціального. Так як на перший план виходить захист інтересів суспільства в цілому та Людини зокрема. Її на фундаментальним в цьому разі є саме екологізація, як основа забезпечення потреб людини в безпеці та розвитку.

Саме тому, перед підприємствами ІТ індустрії відкриваються нові горизонти в частині розробки програмних продуктів, проектів, що вирішуватимуть актуальні проблеми соціально-економічного розвитку з екологічним аспектом.

ТОВ «ІДАП» є одним із перспективних українських підприємств ІТ індустрії, за підсумками роботи якого можна робити прогноз та успішну роботу в цьому напрямку на найближчу перспективу. З цією метою варто посилити діяльність в напрямі прийняття участі в розробках та програмах щодо вирішення екологічних проблем як на загальнонаціональному так і міжнародному рівнях. Особливої уваги наразі заслуговує напрям розвитку соціального підприємництва в громадах.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТЮ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Проблеми та перспективи запровадження системи управління еколого-орієнтованою діяльністю соціального підприємства в умовах невизначеності

Соціальне підприємництво є парадигмою поєднання бізнесового підходу та здійснення соціальної відповідальності, а також підтримує інновації і прогрес способів розв'язання соціальних проблем. Суть соціального підприємництва заключається в спрямуванні на отримання деяких соціальних або екологічних цілей шляхом підприємницької діяльності. Провідні риси та суть соціального підприємництва, за результатами дослідження, можна охарактеризувати з позицій:

- соціальна місія. Вона є однією із ключових ознак соціального підприємництва. Вона може бути направлена як на розв'язання окремої соціальної проблеми, покращення якості життя окремої групи людей чи допомога екологічній стійкості;
- комерційна діяльність полягає в тому, що соціальне підприємництво застосовує підприємницькі підходи та методи для забезпечення своєї соціальної місії. Це означає, що його завданням є створення товарів чи послуг, які можна продати на ринку;
- самофінансування полягає в тому, що соціальні підприємства воліють створювати прибуток шляхом своєї діяльності, щоб мати самофінансування і не бути залежними від постійної фінансової підтримки сторонніх осіб чи організацій;
- двоякий підхід до визначення соціального підприємства: соціальне підприємництво включає в себе економічні і соціальні цілі, без їх взаємовиключення. Отримання прибутку дозволяє гарантувати сталість і

корисність соціальної мети;

– інновації: в переважній більшості соціальні підприємства застосовують інноваційні методи і технології для підтримки своєї місії. Це включатиме нові підходи до вирішення соціальних завдань чи використання сучасних технологій;

– відповідальність: соціальні підприємства намагаються діяти відповідально, у взаємодії і суспільством, звертаючи увагу на вплив на навколишнє середовище та прагнучи до сталого розвитку.

Суперечки спеціалістів стосовно того, кого саме віднести до соціальних підприємців, тривають і сьогодні, як і дискусії стосовно існування соціального підприємництва. З даним терміном також пов'язують інші види соціальноспрямованої діяльності, а саме благодійність та меценатство, роботу громадських активістів та екологів. Інші тлумачення описують соціальне підприємництво як альтруїстичне вираження бізнесу тощо. Формулювання виразного визначення соціального підприємництва є неможливим без визначення його функцій та відмінностей від інших видів соціальноспрямованої діяльності, окреслення його меж та критеріїв» [28, с. 130].

Лункіна Т. І. вважає, що соціальне підприємництво є певним видом ведення бізнесової діяльності, провідною метою якої є не прибуток, а розв'язання соціальних проблем людей (вирішення питання бідності, захист прав людини, пошук роботи та підтримка соціально чутливих груп населення тощо) за рахунок прибутку або частини від його відрахування на соціальні потреби [29, с. 298].

Осіпова С. К. вважає, що соціальне підприємництво – «це соціально-економічне функціонування з чітко окресленою соціально значимою місією прибуткових та неприбуткових індивідів всіх сфер національної економіки (бізнес-сектор, державний сектор, третій сектор), що включає в собі ефективні підходи, методи та інструменти (комерційні і некомерційні підходи, інноваційні чи традиційні методи) з метою вирішення існуючих соціальних

проблем громади, що використовуються для утворення суспільного блага і допомоги стабільному розвитку регіонів та держави в цілому» [30, с. 6].

За словами Овсянюк-Бердадіної О. Ф. та Крисько Ж. Л. провідною відмінністю між соціальним підприємством та суто благодійною організацією є те, що для власного функціонування воно застосовує бізнес-модель управління, взважає на закони бізнесу та наміряється отримати прибуток. Принциповою різницею між соціальним підприємством та феноменом соціальної відповідальності бізнесу є добровільність використання останньої з метою розв'язання соціальних проблем і вирішення соціальних запитів суспільства використовуючи комерційні підходи. Для прикладу, перукарня, яка бажає стати соціально відповідальною, маж можливість регулярно надавати безоплатні послуги для певних категорій населення та організовувати інші проєкти в громаді, проте основною метою її є отримання прибутку, а ніяк не вирішення проблем певних верств населення. Соціальна перукарня впершу чергу створюється з метою розв'язання конкретної соціальної проблеми, це зазначається в її статуті, тобто надання перукарських послуг стане інструментом для отримання прибутку, який буде направлено на вирішення соціальних цілей. У такому ж напрямку варіантом заснування соціального підприємства – перукарні може бути її створення для працевлаштування людей з особливими потребами [31, с. 130].

Вивчаючи аналітичний звіт проєкту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» слід відмітити, що: соціальне підприємництво є роботою підприємств або організацій, які діють з метою одержання прибутку і його направленість на виконання соціальної місії з огляду вирішення проблем, або ж функціонують у секторі неприбуткової діяльності, направленої на досягнення соціального ефекту [32].

Узагальнюючи вищесказане концентруємо увагу на новизну соціального підприємництва як явища та є підприємницькою роботою,

орієнтованою на поліпшення соціальних проблем та надання соціальних послуг населенню. Основні риси соціального підприємництва наведено на рисунку 3.1.

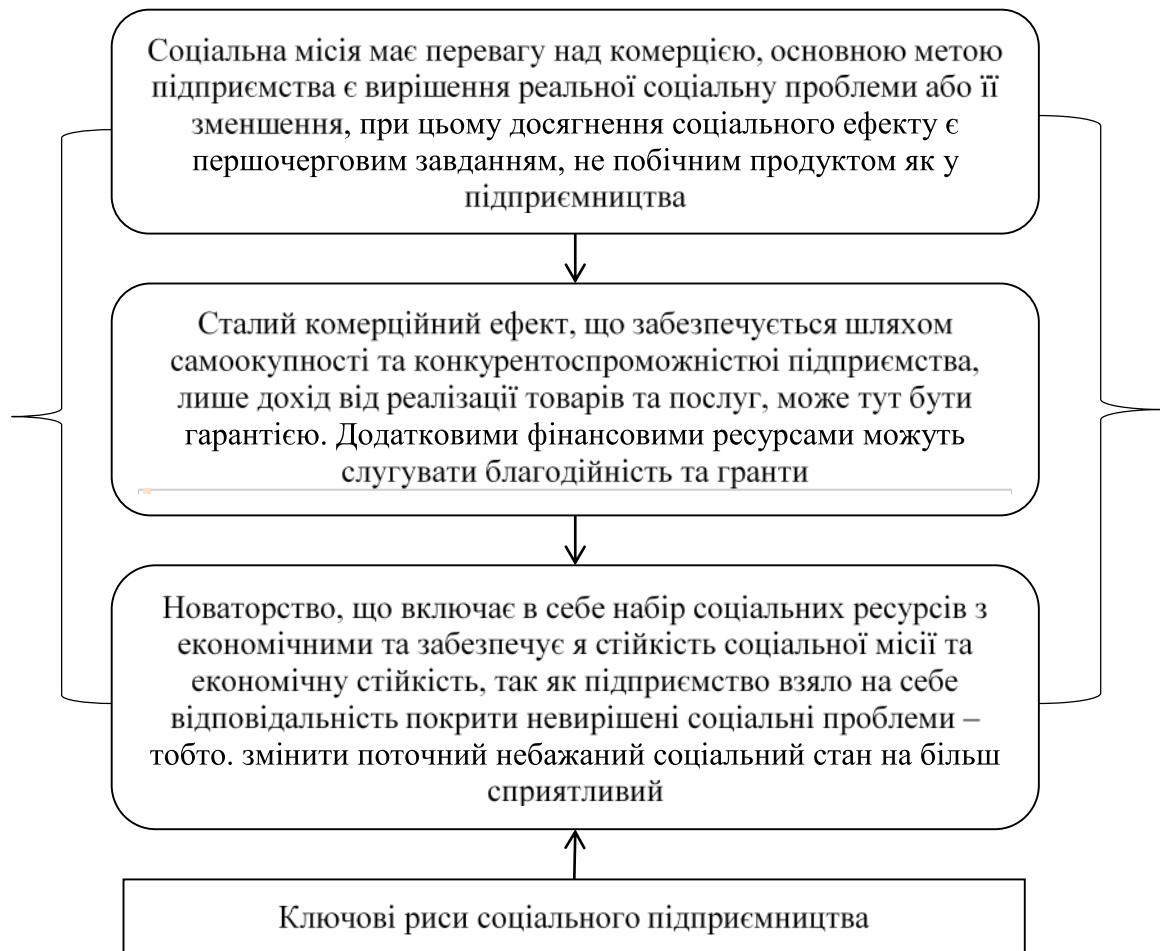

Рисунок 3.1. - Основні риси соціального підприємництва в умовах невизначеності

Табенська О. І. доречно наголосила про те, що у 2011 році Європейська комісія прийняла довгострокову програму Ініціатива соціального підприємництва (Social Entrepreneurship Initiative). Метою цієї програми є стимулювання країн європейського регіону на підтримку та розвиток соціального підприємництва.

Програма має включати три основні аспекти: дружнє до соціальних підприємців законодавство, популяризацію діяльності соціальних підприємств, надання умов для одержання фінансування на їх розвиток. Варто сказати, що в міжнародній практиці відсутнє чітке визначення

соціального підприємства, натомість є чітке усвідомлення його основної характеристики: головною метою соціального підприємства є соціальний вплив, а ніяк не одержання прибутку для власників чи акціонерів. Даний оператор подає товари та послуги на ринку за підприємницькою моделлю і прибутки використовує насамперед для досягнення соціальних цілей» [33, с. 80].

На думку авторів, концепція соціального підприємництва в плані вирішення суспільних проблем визначена розумінням того, яким чином підприємницьку діяльність можна використати для того, щоб поліпшились соціальні, екологічні або культурні умови в суспільстві. Основні елементи цієї концепції зібрані на рисунку 3.2.

Основні елементи концепції соціального підприємництва з огляду на вирішення суспільних проблем

1. Концентрація на соціальних проблемах

2. Новизна методів розв'язання проблем

3. Симбіоз прибутку та соціальної відповідальності

4. Взаємодія з учасниками

5. Прозорість та відкритість

Рисунок 3.2. - Основні елементи концепції соціального підприємництва з огляду на вирішення суспільних проблем

Розглядаючи рисунок 3.2, слід зосередитись на тому, що ці елементи сприяють соціальним підприємствам не лише у вирішенні конкретних проблем, а і у створенні стійких і навіть ефективних моделей для досягнення соціальної місії.

Соціальне підприємництво сприяє в зміні парадигми бізнесу, шляхом його перетворення з інструмента збагачення на силу суспільства та навколишнього середовища.

Аналіз розглянутої науково-методичної літератури вказує на те, що: соціальний бізнес в Україні - це доволі молодий вид функціонування із непередбачуваною динамікою розвитку [38].

Високі та стрибкоподібні темпи прогресування соціального підприємництва в Україні зумовлені реакцією суспільства на негативні явища у соціальній, економічній та політичній галузі. За цих умов держава показує чутко обмежені можливості при необмеженій кількості законсервованих проблем соціальної галузі [39].

Незначний рівень матеріального забезпечення, масове безробіття, висока частка вразливих груп населення є поштовхом до пошуку інших джерел фінансування соціальної галузі. Стрімке прогресування соціального бізнесу дає доволі відчутні результати та робить суттєвий внесок як в економіку країни, так і у соціальну сферу. Провідними напрямками роботи цього сектору є соціальна та економічна інтеграція у життя соціально незахищених верств населення, вирішення питання безробіття та бідності реалізація соціальних заходів. Робота у цих сферах соціального бізнесу показує позитивну динаміку як економічних показників, так і соціальних» [32].

Чітким та вагомим прикладом соціального підприємництва може виступати туристичне підприємство, що пропонує послуги інклюзивного туризму для людей з особливими потребами на думку Безуглої Л. С., Белобородової М. В., Герасименко Т. В. туризм за соціально-економічних умов розвитку суспільства є нічим іншим, як засобом вивчення людиною довкілля, систем оздоровлення. Суспільна значимість туризму для людей з особливими потребами є беззаперечною, так як число осіб із особливими життєвими обмеженнями має постійну тенденцію до зростання. Особи з обмеженнями стану здоров'я мають бути впевнені у відсутності дискомфорту під час своїх подорожей, а якщо виникнуть якісь незаплановані позики, то вони отримають персональну допомогу. Вид даної допомоги залежить від різних факторів, це й фізичний стан людини і потреби, звички, а також багато іншого [34, с. 21].

Не дивлячись на визнану широким загалом значимість та вагомість соціального підприємництва при вирішенні проблем соціального характеру у суспільстві, в процесі своєї діяльності та розвитку його спіткає широкий перелік проблем. В першу чергу варто виділити такі:

- недосконалість чи нестачу нормативно-правової бази соціального підприємництва;
- фінансово-економічні перепони, викликані нестачею прямої та стабільної державної підтримки, відсутністю у банків мотивації в наданні кредитів представникам соціального підприємництва з метою фінансування соціальних проектів, що в свою чергу викликано малою кредитною привабливістю соціальних підприємств;
- проблема відсутності доступу до ринків, яка заключається в існуванні цілого переліку доволі жорстких вимог, виставлених точками реалізації продукції соціального підприємництва, яким потрібні великі обсяги поставок та свої умови відвантаження, що значно обмежує соціальні підприємства у можливості мати доступ до ринку;
- слабка інфраструктура, яка мала б забезпечити підтримку соціального підприємництва, нестача спеціальних служб для підтримки, головного методологічного центру соціального підприємництва, примітивність каналів поширення та відсутність релевантної інформації про системи підтримки;
- організаційно-кадрові перепони, нестача освітніх програм, соціально спрямованого освітнього сегменту та експертів у сфері соціального підприємництва;
- нестача інформації у суспільстві про феномен соціального підприємництва, несприйняття вагомості його діяльності [35].

Підсумовуючи здійснене дослідження акцентуємо увагу на тому, що концепція соціального підприємництва є перспективною та ефективною стратегією розв'язання суспільних проблем. Її позитивний результат полягає в можливості формувати не тільки економічний позитивний ефект, а і

значний соціальний вплив, що є відповідним усім викликам сучасного світу.

Далеко не кожна соціально орієнтована діяльність некомерційних організацій визначається як соціальне підприємництво, так само як існування соціальних цінностей у місії комерційного підприємства не перетворює його за визначенням на соціальне. Соціальне підприємництво розв'язує певний перелік соціальних проблем, і через це постійно потребує наукових досліджень і обґрунтувань. Позитивним вектором подальших досліджень є проведення аналізу соціальної роботи соціальних підприємств.

На сьогодні існуючі підприємства зареєстровані або як фізичні особи-підприємці, або приватні підприємства чи громадські організації. Не значну частку становлять товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські кооперативи, підприємства громадського об'єднання, організації громадського об'єднання, благодійні організації, фермерські підприємства, громадські спілки та інші організаційно правові форми [40].

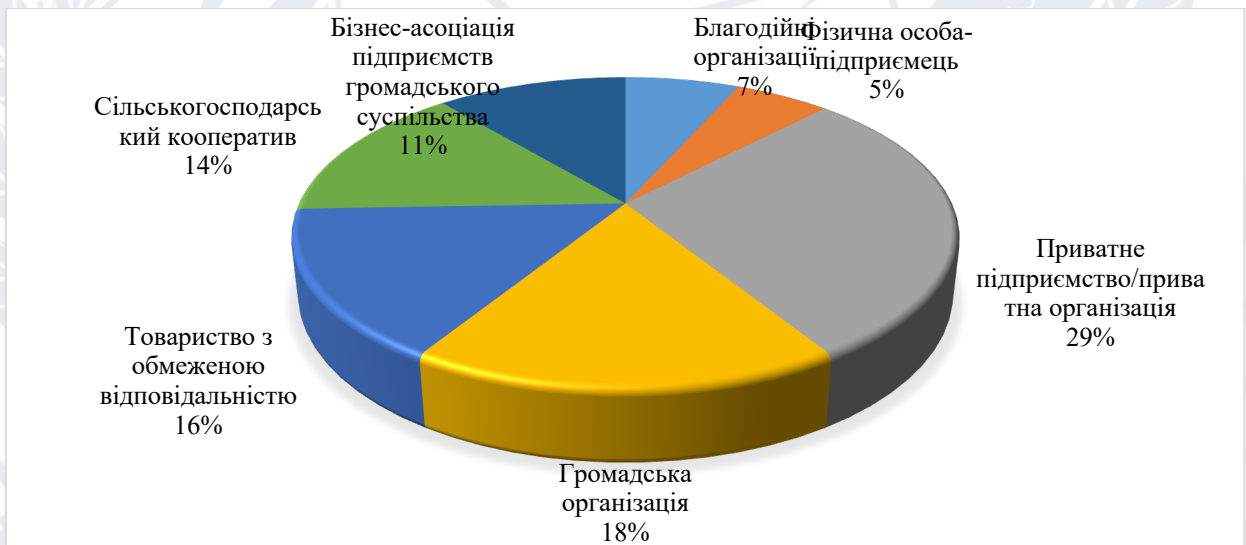

Рисунок 3.3 – Структура соціального підприємництва в Україні за організаційно-правовими формами [40]

Якщо ж аналізувати соціальні підприємства за видами економічної діяльності, то найбільша частка припадає на такий вид діяльності як працевлаштування вразливих груп – 35%, на другому місці – генерування прибутку для організації, що становить 24%. На такий вид діяльності як

фінансування певних видів послуг припадає 14%, а на генерування прибутку для надання послуг значно більше – 19% [40].

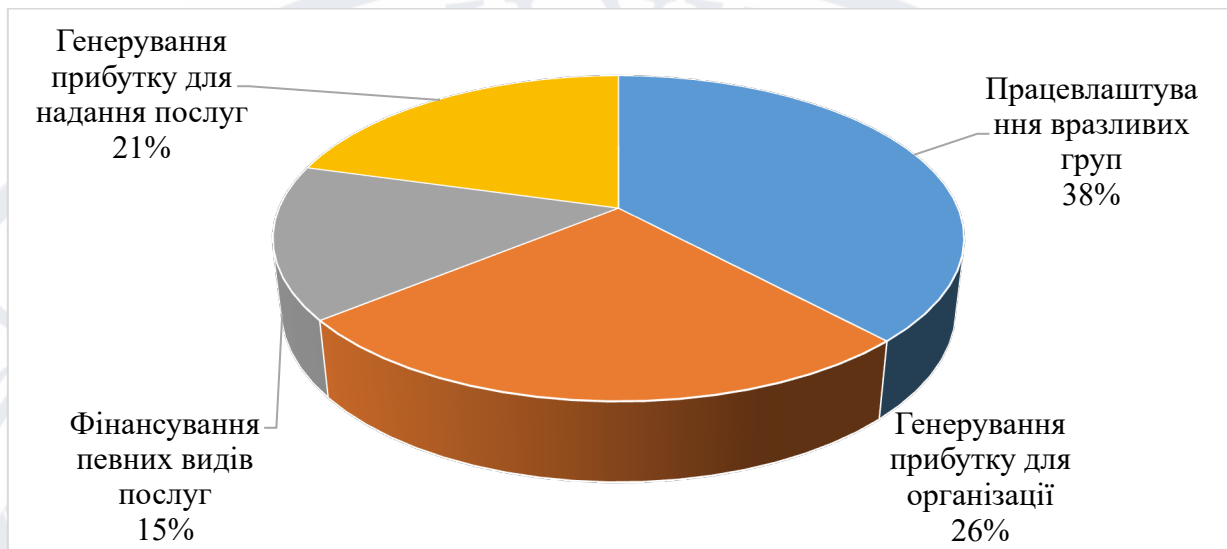

Рисунок 3.4 – Структура соціального підприємництва за видами діяльності

Задля розвитку даного напрямку в Україні діє «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”» - наймасштабніший в Україні проект із розвитку соціального бізнесу [41]. Спрямованість даного проекту це розвиток професійного потенціалу соціальних підприємців, формування суспільної думки, побудова екосистеми для розвитку.

Періодом реалізації даного проекту було– 1 березня 2018 – 31 жовтня 2020. Результатом є створення socialbusiness.in.ua - інтерактивної онлайн-платформи та сприяння розвитку професійного потенціалу. Окрім того, розвитку соціального підприємництва сприяє й УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛЬНА АКАДЕМІЯ (УСА), яка допомагає людям та надихає їх втілити ідеї соціальних змін у бізнес, що стабільно зростає, за допомогою освітніх курсів і менторів, котрі діляться здобутим у бізнесі досвідом [42]. УСА за підтримки державно-приватного партнерства, підприємницьких ініціатив та соціальної відповідальності бізнесу створила перший інноваційний соціальний кластер задля соціальних стартапів, щоб розвивати соціальне підприємництво в

Україні.

Саме співпрацю з даним суб'єктом ринку соціального підприємництва ТОВ «ІДАП» має розглядати в частині розробки програмних продуктів для громад задля просування й пропаганди захисту навколишнього середовища та вирішення актуальних екологічних проблем.

Наведемо короткий опис проекту.

Відкриття до лютого 2026 року віртуальної екологічної лабораторії при Українській соціальній академії відповідно до вимог стандартів системи менеджменту якості.

Час на впровадження проекту: лютий 2024 - лютий 2026 р.

У зв'язку з цим у системі менеджменту якості реалізації проектів соціального підприємництва із екологічним напрямом мають відбуватися трансформації, націлені на вдосконалення і адаптацію наявних та конструювання нових методів і засобів.

Мета: створити віртуальну екологічну лабораторію на засадах системи менеджменту якості як інструмент ефективного управління соціальним підприємством, що в кооперації із партнерами дасть змогу реалізувати соціальні проекти із максимальним дотриманням принципів екологізації..

Завдання: об'єднати фахівців для реалізації нових ідей, вирішення актуальних проблем створення та використання нових інформаційних програмних продуктів для покращення комунікації в ході реалізації соціально-орієнтованої діяльності з екологічним напрямом.

Партнерами проекту є:

- ТОВ «ІДАП»;
- ДІА. Бізнес;
- Соціальні підприємства/підприємці;
- ОТГ.
- УСА.

Нами проведено аналіз доцільності реалізації даного проекту за допомогою SWOT-аналізу.

Таблиця 3.1 - SWOT-аналіз створення віртуальної екологічної лабораторії ТОВ «ІДАП»

<p>S – сильні сторони проєкту</p> <ul style="list-style-type: none"> - доступність; - затребуваність; - унікальність (інноваційність); - кваліфікована команда; - кваліфіковані ІТ-розробники. 	<p>W- слабкі сторони проєкту</p> <ul style="list-style-type: none"> - некоректна робота додатку; - несприятливі умови; - відсутність корпоративної відповідальності;
<p>О - можливості проєкту</p> <ul style="list-style-type: none"> - удосконалення системи менеджменту; - підвищення рейтингових показників соціальних підприємств екологічного спрямування; - екологічність (електронні дані) - поява нових грантових програм - можливість комерціалізації результатів проєкту 	<p>Т - загрози проєкту</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміна пріоритетів у грантодавців щодо фінансування проєктів; - агресивність зовнішнього середовища.

Отже, проєкт може мати всі перспективи до реалізації, зокрема у повоєнний період. Даний додаток дасть можливість не просто оцінити екологічність запропонованих соціальними підприємствами проєктів, але й оцінити ситуації з екологічної позиції в обраній ОТГ. Для почату такий пілотний проєкт пропонуємо реалізувати на території Вінницької області.

3.2. Особливості розробки фінансового плану для соціально-орієнтованої діяльності підприємства

Це одна з провідних з точки зору економіки, частина бізнес-плану. Окрім серйозного тексту, читач має дати оцінку цифрам, котрі показує підприємець. Зокрема цифри та розрахунки мають слугувати підтвердженням слів, вони мають стати фактором, який остаточно переконає в доцільності фінансових впливань у підприємство або, навпаки, поставити під сумнів реалістичність планів. Як правило фінансовий план розробляють на 3-5 років.

До фінансового плану входять такі підрозділи: Інвестиції; Прогноз продажів; Формування доходів; Статті витрат; Прогнозований фінансовий результат.

Інвестиційний план повинен ілюструвати цілісний об'єм фінансових ресурсів, які потрібні для запуску та подальшого фінансування підприємства.

Підсумкова сума інвестицій має формуватися на основі сукупності різних статей витрат, які, знову ж таки, повинні мати обґрунтування. До них можуть належати: ціна закупівлі першої партії товару, витрати на ремонт, оренда, зарплата, зарплата та оренда на перші місяці роботи, та інше.

На етапі запуску бізнесу підприємець не може наповнити фінансовий план реальними показниками, тому слід використовувати прогнозування. Прогнозування, як ми вже зазначали, доцільно робити керуючись дослідженням ринку і можливих продажів. Варто застосувати три сценарії: базовий, оптимістичний та песимістичний. Це допоможе звести до мінімуму ризику за різних варіантів розвитку подій. Базовий сценарій є найбільш прийнятним, на думку авторів бізнес-плану, але також є можливими позитивні і негативні фактори, що матимуть вплив на роботу соціального підприємства.

Формування доходів соціального підприємства доволі значною мірою відрізняється від того ж процесу для класичного бізнесу. Соціальне підприємництво дуже часто вважають «гібридною» формою функціонування, так як воно здатне працювати як у прибутковій, так і у неприбутковій сфері.

До витрат соціального підприємства можуть входити: витрати на

придбання товару чи сировини, витрати на рекламу, оренду, телефон, інтернет, зарплату та інше. Їх поділяють на постійні (ті, що не залежать від об'єму продажів) та змінні (залежать від об'єму продажів).

Визначальним складником для проведення розрахунків фінансового плану є фактор точки беззбитковості. Її визначають за формулою:

$$ТБ = ЗВ / (Ц — В) \quad (3.1)$$

де ТБ — точка беззбитковості

ЗВ — загальні операційні витрати підприємства

Ц — ціна за одиницю продукції

В — витрати на одиницю продукції

Точка беззбитковості вказує на те, яку кількість одиниць товару потрібно продавати, щоб підприємство окупало само себе. При зростанні даного показника підприємство буде вважатись прибутковим.

Фінансовим результатом підприємства є прогнозований прибуток (або збиток у перші місяці роботи). Експлуатуючи доходи та витрати, підприємство може розрахувати валовий прибуток, а різниця між валовим прибутком та податками буде чистим прибутком. Даний показник важливо розрахувати визначення окупності підприємства в місяцях для читача бізнес-плану:

$$ПО = ЗСІ / ЧП \quad (3.2)$$

де ПО — період окупності інвестицій

ЗСІ — загальна сума інвестицій

ЧП — чистий прибуток

Інвестори з досвідом можуть засумніватись у запропонованих у бізнес-плані прогнозованих значеннях та розрахунках. Але не ознайомлювати їх з прогнозами буде ще більшою помилкою. Важливо могли аргументувати подані цифри, та вміти доводити думку стосовно їх актуальності. Це складне завдання, і тому для створення ефективного бізнес-плану треба досліджувати ринок, конкурентів та потенційних клієнтів.

Тому, фінансовий план, який являється розділом бізнес-плану для соціального підприємства, є досить складним. Для його написання потрібна

чіткість та деякі навички.

В окремих випадках слід просити допомоги у професіоналів з фінансів для прогнозування та правильних розрахунків.

Бізнес-план вже обґрунтував сутність бізнесу, його соціальну складову, команду і фінансові показники, але тепер є важливим об'єднання всього цього у реалістичні цілі та завдання.

Основні розрахунки по пілотному проекту (на прикладі ОТГ у Вінницькій області) подано у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 - Зведений бюджет по програмі розробки віртуальної екологічної лабораторії

Витрати	Кількість	Розрахунок, грн.	Сума	Структура %
ОПЛАТА ПРАЦІ			200011,50	40,17
Заробітна платня учасників проекту:	1	$(10000 * 25 \text{ міс}) * 0,25 = 250000 * 0,25 = 62500$	62500,00	28,13
- начальник лабораторії; - фахівець-оператор лабораторії.	2	$(6700 * 25 * 2) * 0,25 = 335000 * 0,25 = 83750$	83750,00	
ФОНД ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ	-	$62500 + 83750 = 146250$		
НАРАХУВАННЯ НА ФОНД ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ (36,76%)	-	$146250 * 0,3676 = 53761,5$	53761,50	10,80
АДМІНІСТРАТИВНІ ВИТРАТИ			21250,00	4,27
Канцелярські товари (папір, ручки, олівці, скрепки, заправка картриджів та ін.)	1	$(850 * 25 = 21250,0)$	21250,00	4,27
ВИТРАТИ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ		268610	246610,00	49,53
Оплати послуги за розробку мобільного додатку ІТ-фахівцю	1	27000	27000,00	5,42
Оргтехніка: - ноутбук; - принтер (зі сканером); - роутер; - Інтерактивна дошка Yesvision RBS82.	3 1 1 1	$15000 * 3 = 45000$ 6200 2000 16500	69700,00	14,00

Продовження таблиці 3.2

Проведення тренінгів для користувачів іноземними експертами	3	10000*3=30000	30000,00	6,03
Витрати на ліцензійний продукт (MS Windows 10 Pro+Office 2021)	3	4000*3=12000	12000,00	2,41
Виготовлення промоматеріалів , PR-реклама (фласери, ролапи)	1	18900	18900,00	3,80
Витрати зв'язку (Інтернет)		200*25=5000	5000,00	1,00
Непередбачені витрати (резерв)		34010	34010,00	6,83
Проведення аудиту	1	50000	50000,00	10,04
УТРИМАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ (Амортизація, ремонт та ін.)		30000	30000,00	6,03
ВСЬОГО ВИТРАТ ПО ПРОЄКТУ	-	-	497871,50	100,00
КОШТИ ГРАНТОДАВЦІВ	-	-	448084,35	90
ВЛАСНІ КОШТИ	-	-	49787,15	10

Ціль — це кінцевий підсумок діяльності, який стоїть перед підприємцем. Для опису основних характеристик цілей, слід застосувати принцип SMART. Це аббревіатура, яка означає, що цілі мають бути:

Specific (конкретні) — точно трактовані та описані, ті, що не дають можливості сумніватись.

Measurable (вимірювані) — якщо ціль не можна буде поррахувати, то така ціль не заслуговує уваги.

Assignable (призначувані) — ця характеристика свідчить про те, що для виконання цілі є конкретна людина або команда.

Realistic (реалістичні) — обґрунтування достатності заявлених ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Time-related (визначені в часі) — цілі мають бути визначені в часі, що доведе їх реалістичність.

Досягнення намічених цілей визначатиме успішність соціального підприємства. Ціль повинна мотивувати підприємця та команду робити свою справу. Але вона, також, має відповідати цінностям та можливостям людей, котрі залучені до діяльності соціального підприємства. Балансування між мотивуючим ефектом та реалістичністю - це серйозний виклик підприємцю.

Умовою ефективного досягнення поставлених цілей є визначеність завдань для їх досягнення. Тобто завдання — є більш короткостроковими подіями, що формують план робіт. Вони можуть бути поточними та ключовими та можуть об'єднуватись в етапи чи фази.

Таблиця 3.3 - SMART-аналіз для ТОВ «ІДАП»

S	Відкриття до лютого 2023 року віртуальної соціологічної лабораторії ЗВО відповідно до стандартів системи менеджменту якості.
M	Створення віртуальної екологічної лабораторії; Придбання устаткування, обчислювальних систем, ІТ-супровід для ОТГ.
A	Допоможе: кваліфіковані фахівці, ІТ-спеціалісти, кваліфіковані спеціалісти відділу системи менеджменту якості, сприятливий клімат у команді проєкту. Завадить: комунікація із економічних питань (планово-фінансова служба).
R	Удосконалення системи менеджменту якості, покращення комунікації між учасниками проєкту з метою підвищення рейтингових показників соціальних підприємств в частині екологізації
T	Поширення інформації про результати проєкту серед інших ОТГ.

SMART є обов'язковою складовою бізнес-плану. Як було зазначено вище, бізнес-план має включати прогноз на 3-5 років вперед, такі ж строки мають зазначатись з розділі з цілями та завданнями. Точний графік виконання

етапів створення та функціонування підприємства має відображати розвиток бізнесу в динаміці.

Визначення цілей та постановка завдань є схожими елементами бізнес-планів для класичного та соціального підприємництва, але різниця полягає в їх особливостях. Головною ціллю соціального підприємства не має бути прибуток, тому її важче виміряти та оцінити, вона потребуватиме важчих завдань.

3.3 Напрями управління ризиками соціально-орієнтованої діяльності підприємства на засадах екологічності

Перш ніж розглядати ризики діяльності соціальних підприємств, варто трохи зупинитись на перевагах впровадження соціального підприємництва (рис. 3.5).

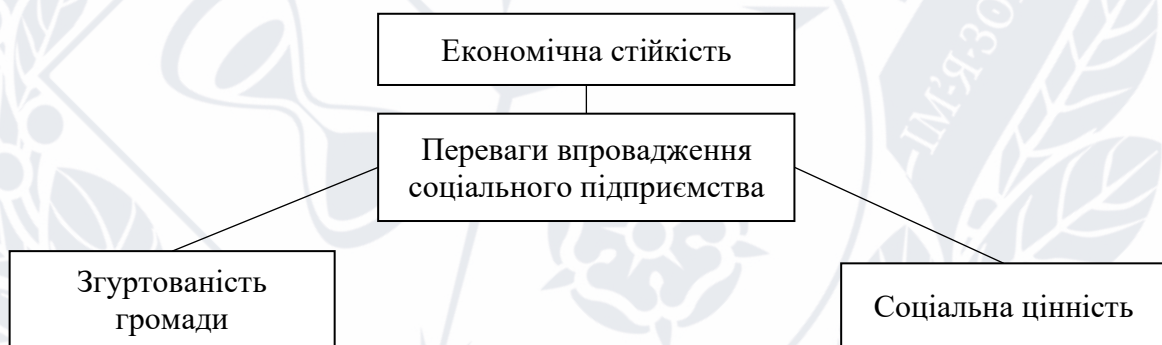

Рисунок 3.5 - Переваги впровадження соціального підприємства

До переваг відносяться:

1) Економічна стійкість – характерна для соціальних підприємств, так як вони можуть займатися виробництвом такої продукції, та наданням таких послуг, які звичайний бізнес може вважати малоприбутковим, а тому – нецікавим.

2) Згуртованість громади – перевага соціального підприємства порівняно з класичним бізнесом, так як СП часто створюється для вирішення проблем та покриття запитів мешканців окремої громади і створюється або

самими мешканцями громади, або інвесторами, які вже ведуть певну діяльність на території громади і є зацікавленими у благополуччі мешканців даної громади, як членів трудових колективів їх підприємств.

3) Соціальна цінність – можливість за рахунок функціонування такого підприємства вирішувати соціальні та гуманітарні питання мешканців місцевості, у якій засноване та діє це підприємство. А також можливість довести, що створення СП та інвестування в нього коштів та інших ресурсів призведе до отримання прибутків та матеріального заохочення працівників.

Кожен підприємець має розуміти те, що бізнес — в першу чергу є ризиком і здатністю його приймати. Соціальне підприємництво - не виняток, адже в його основу покладено бізнес-підходи щодо вирішення соціальних проблем [21]. Завданням бізнес плану є аналіз ризиків і надання бачення стосовно способів нейтралізації ризиків. Ризики для соціального підприємництва в Україні можна поділити на категорії:

1. Законодавчі — це в першу чергу оподаткування та організаційна форма соціального підприємства. Законодавчі ініціативи несуть послаблення податкового навантаження на соціальні підприємства (законопроект «Про соціальні підприємства» № 2508 у 2013 р.) або зростання податкового навантаження. Соціальні підприємства в Україні працюють як «ГО + ФОП», а ФОП працює по спрощеній системі оподаткування, яка теж несе в собі деякі ризики.

Керування законодавчими ризиками відповідає на питання, що саме робити, якщо законодавча база зазнаватиме змін у не вигідну для соціального підприємства форму.

2. Кадрові — пошук команди - це ключове завдання підприємства. Кадрові ризики існуватимуть і на етапі пошуку команди, і у випадку, якщо працівники підуть з підприємства. Додається до цього складність мотивації людей фінансово на соціальному підприємстві, цей ризик є досить серйозним. Потрібно передбачити різні варіанти розвитку подій з командою та мати запасні варіанти для персоналу.

3. Фінансові ризики — є притаманними підприємствам, що залучають кошти на реалізацію проектів на умовах фандрейзингу. Самі ж ризики у такому випадку є високими та непередбачуваними. Для соціального підприємства такі ресурси є потрібними та важливими. Проте, вони тягнуть за собою додаткові ризики, які негативно можуть вплинути на кінцевий результат. За таких умов варто прораховувати декілька варіантів проекту за різними сценаріями.

4. Соціальні ризики— дана група ризиків включає в себе наступні явища як: коливання суспільної думки, демографічні зміни, рівень соціальної свідомості. Особливістю даної групи ризиків є те, що він є найнепередбачуванішим так як прямо залежить від рівня соціальної свідомості певної території. І за однакових інших умов саме дані фактори будуть визначальними для розвитку соціального підприємства.

5. Ринкові ризики — це класичні ризики для усіх без винятку підприємств та включають: ризик появи нового конкурента, посилення ролі уже наявного конкурента. Також вплине на розвиток соціального підприємства й загальна економічна ситуація в країні.

6. Психологічні ризики включають в себе: відноситься неприйняття торговельної марки людьми чи зміна вподобань товарів чи послуг, що створює підприємство. Соціальне підприємство має бути гнучким, щоб використовувати зміни на користь і підлаштовувати діяльність відповідно до сучасних тенденцій та трендів.

7. Сезонні ризики полягають в тому, що якщо товар або послуга підприємства, має сезонний характер, то і падіння доходів у даний період часу варто прораховувати та вказувати у бізнес-плані. Тому при розробці бізнес-плану розвитку соціального підприємства варто закладати фактор сезонності в прорахунки й дохідної частини.

8. Інші ризики. Це ті, що існують поза факторами оточенням та притаманні індивідуальні кожному підприємству в залежності від його особистих характеристик. З метою мінімізації їх впливу доцільно моніторити

постійно мікрооточення. Такі фактори залежать і від сфери діяльності і від специфіки самого бізнесу як такого, та специфіки функціонування бізнесу. Так, нові технологічні рішення можуть зробити багато товарів непотрібними чи неефективними, тому слід звертати увагу на нові розробки та інструменти у сфері роботи підприємства та передбачити більше ризиків, що можуть виникнути.

Управління ризиками розвитку соціального підприємства має відбуватися до початку роботи соціального підприємства, тоді воно буде ефективними. Як вище було визначено, крім зовнішніх ризиків, що наведені як категорії, варто окремо досліджувати й мінімізувати вплив внутрішніх. Брак досвіду, переоцінка можливостей та нереалістичність цілей можуть стати такими ж проблемами, як зовнішні фактори. Бізнес-план має показувати не лише ентузіазм людей, що започатковують бізнес, але здатність цих людей ефективно робити справу.

Обираючи методи управління ризиками з метою мінімізації їх впливу, на наш погляд, варто користуватись вже існуючими підходами, що передбачені «Project Management: Body of Knowledge (PMBOK)». Це дуже відомий довідник з управління проектами, який широко використовують в бізнесі. Даний довідник пропонує до використання чотири етапи управління ризиками:

1. Ідентифікація. Дозволяє проявити набір досі невідомих ризиків, він має кількісне вираження. Відбувається при зустрічах та обговореннях з командою. Найефективнішою є ідентифікація ризиків при використанні формату «причина-ризик-ефект».

2. Аналіз. Дозволяє обрати найважливіші з ризики, що потребують більшої уваги. Працює за допомогою оцінювання вірогідності і наслідків для кожного з ідентифікованих ризиків. Це робиться за допомогою шкали, що дасть уявлення про найкритичніші ризики.

3. Планування. Фактичне управління ризиками через вибір стратегії. Серед і стратегій, що існують треба використати три ключових: передача усіх

наслідків за ризики на третю сторону; прийняття відповідальності за ризики; зменшення ризиків. З метою зменшення ступеня впливу ризиків варто використати кілька варіантів дій (основні і додаткові). Передбачає опис дій, які пропонують робити, виходячи із вище наведених стратегій:

4. Постійний систематичний моніторинг та контроль. Ключове його завдання — це підтримка бізнесу чи проекту в відмінному стані. Він є ревізією всього, що відбувається на підприємстві, для виявлення слабких місць та вдосконалення процесів управління ризиками.

Етапи якісного управління ризиками варто безперервно та систематично вдосконалювати у ході роботи підприємства, проте сам підхід до механізму управління ризиками варто зробити ще на етапі бізнес-планування. І це має відбуватися на кожному із нижче поданих етапів (рис. 3.6).

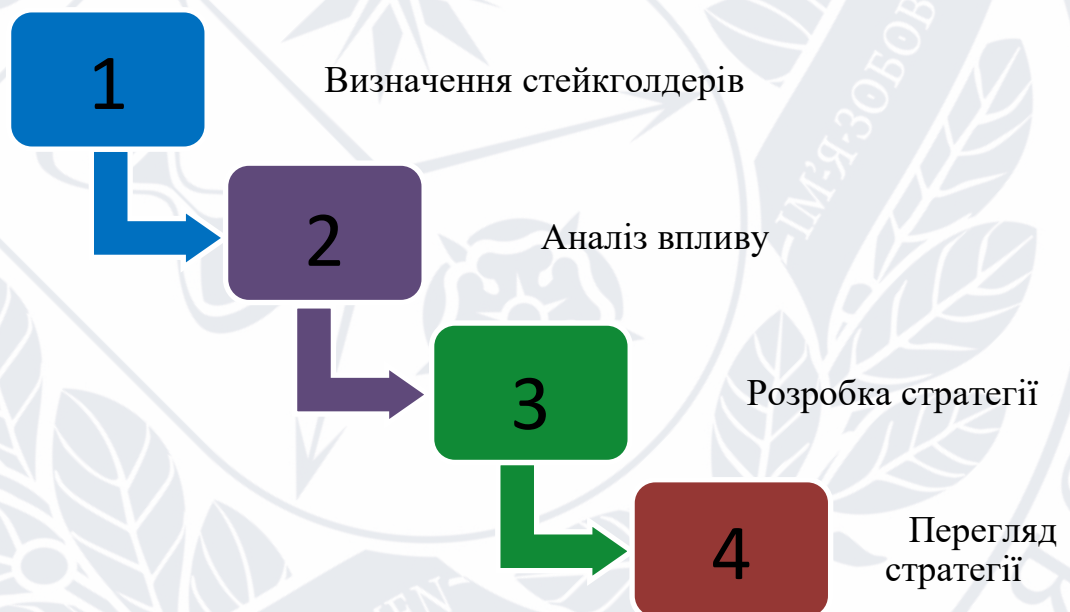

Рисунок 3.6 – Етапи реалізації проекту, що потребують постійного аналізу задля мінімізації ризиків для ТОВ «ІДАП»

Соціальний проект «Water. org» (<http://water.org>) - цікавий кейс для аналізу ризиків. За його допомогою люди в країнах Африки мають доступні кредити для доступу до питної води. Це соціальне підприємство бореться з бідністю та антисанітарією, але не через благодійність, а через бізнес-систему, що допоможе більшій кількості людей. За його допомогою люди отримують

автономний доступ до води, що було неможливим для них завданням.

В його діяльності є безліч ризиків, які треба врахувати. Це: невідповідність законодавства через різну географію роботи підприємства, культурні бар'єри, проблеми надання інформації та глобальні ризики з нестачі води, які стосуються країн Африки. Але підприємство успішно функціонує та розширюється, вдало вирішуючи всі існуючі ризики.

Висновки за розділом 3

Отже, підводячи підсумок до даного розділу варто зазначити наступне. Попри кількість традиційних організаційно-правових форм, що обирають соціальні підприємства, сьогодні активно ідуть пошуки нових організаційно-правових форм спеціально орієнтованих на соціальне підприємство для посилення громадського контролю їх діяльності, і в питаннях розподілу прибутку, задоволення інтересів стейкхолдерів, надання податкових пільг, державних дотацій, одержання інформації про кількість та напрямки діяльності цих підприємств.

Так, протягом останніх декількох років у США було створено багато організаційних форм для роботи соціальних підприємств, зокрема: низькоприбуткова компанія з обмеженою відповідальністю (Low-Profit Limited Liability Companies (L3Cs)), корпорація, яка діє на благо суспільства (Benefit corporations), корпорація гнучкого призначення (Flexible purpose corporations (FPC)), компанія з обмеженою відповідальністю, яка діє на благо суспільства (Benefit LLC), корпорація соціального призначення (Social purpose corporation (SP Створені організаційно-правові форми для СП, хоч і різняться по різних країнам, але конкретизують вимоги, що висувуються соціальним підприємствам.

Вибір організаційно-правової форми соціального підприємства залежить від сукупності суб'єктивних можливостей підприємця та об'єктивної дійсності. Правильно обрана організаційно-правова форма дає засновникам додаткові інструменти для втілення планів розвитку та захисту бізнесу.

ВИСНОВКИ

Отже, втілення соціально-екологічних заходів дасть змогу розширити можливості розвитку підприємства, а також надасть деякі переваги. Розвиток підприємства в сегменті соціально-екологічної системи може мати суттєву користь для інших вітчизняних підприємств.

Соціально-екологічна направленість допоможе підприємству поліпшити ефективність та знизити виснаження ресурсів, чим дозволить знизити витрати, забезпечуючи дотримання вимог нормативних актів, стимулюючи залучення працівників та поліпшити стосунки із споживачами та державою. Це впливає на результативність здійсненого аналізу та дає можливість проведення подальших досліджень проблем розробки та втілення стратегії розвитку підприємства як соціально-екологічної системи.

Соціальне підприємництво – це бізнес, який має за мету розв'язання соціальних проблем. Прибутки соціального підприємництва направлені в основному на розвиток бізнесу, громадські проекти чи на розв'язання гострих суспільних проблем. Соціальне підприємництво є системою діяльності, складниками якої виступають соціальні підприємства. Соціальні підприємства - це соціально спрямовані суб'єкти підприємництва, робота яких орієнтована на забезпечення добробуту територіальних громад (соціальні, екологічні та етичні цілі) шляхом застосування системного взаємозв'язку розвитку соціального підприємництва і розвитку економіки на місцях.

Основними учасниками соціального підприємництва як явища є самі соціальні підприємства, їх власниками чи співзасновниками яких виступають недержавні неприбуткові громадські установи, таке підприємство працює дотримуючись нормативно-правового поля та отримує прибуток, тому ні в якому разі не є благодійною організацією.

Соціальне підприємництво притаманне таким сферам: освіта, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, вирішення екологічних проблем, боротьба з бідністю, захист прав людини тощо. Наразі ключовим є

питання захист внутрішньо-переміщених осіб та відбудова зруйнованих міст та сіл.

Соціальне підприємництво має такі ефекти від діяльності, як:

- 1) допомога у працевлаштуванні людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями та безробітних;
 - 2) розробка нових шляхів для проведення реформи соціальних послуг, які надає держава;
 - 3) підтримка запрошення громадян до участі у соціальних ініціативах;
 - 4) збільшення кількості видів соціальних послуг;
 - 5) ефективне використання існуючих ресурсів регіону;
 - 6) зменшення навантаження на місцеві бюджети у розв'язанні соціальних проблем (актуально в умовах постійного дефіциту коштів);
 - 7) допомагають формувати сприятливе конкурентне середовище.
- Кінцевою метою соціального підприємництва є не отримання прибутку, а робота з виробництва продуктів або послуг, призначених для вирішення суспільних проблем.

Соціальне підприємництво є нічим іншим, як діяльністю, що має три орієнтири: соціальний, ринковий та інноваційний. Підприємницька діяльність з соціальним вектором має значний потенціал на теренах всього світу так України зокрема. Така діяльність посприяє появі нового типу підприємців – людей, що трансформують дійсність, творять, запроваджують нові підходи в сфері вирішенні соціальних проблем.

Розвиток ІТ сфери наразі переживає не найкращі часи, зокрема, в Україні. Спостерігається значний відтік ІТ спеціалістів та компаній, що через війну вимушені були переміститись у більш безпечні місця.

Натомість невизначеність та ризики, що наразі існують, вимагають принципово нового підходу до ведення підприємництва, зокрема соціального. Так як на перший план виходить захист інтересів суспільства в цілому та Людини зокрема. Її на фундаментальним в цьому разі є саме екологізація, як основа забезпечення потреб людини в безпеці та розвитку.

Саме тому, перед підприємствами ІТ індустрії відкриваються нові горизонти в частині розробки програмних продуктів, проєктів, що вирішуватимуть актуальні проблеми соціально-економічного розвитку з екологічним аспектом.

ТОВ «ІДАП» є одним із перспективних українських підприємств ІТ індустрії, за підсумками роботи якого можна робити прогноз та успішну роботу в цьому напрямку на найближчу перспективу. З цією метою варто посилити діяльність в напрямі прийняття участі в розробках та програмах щодо вирішення екологічних проблем як на загальнонаціональному так і міжнародному рівнях. Особливої уваги наразі заслуговує напрям розвитку соціального підприємництва в громадах.

Акцентуючись на актуальності проблем створення і розвитку соціального підприємництва в Україні, можна дійти таких узагальнюючих висновків.

1) Для створення належних умов розвитку соціального підприємництва в Україні потрібно юридично визнати різні організаційно-правові форми соціальних підприємств.

2) Соціальні підприємства мають наділятися достатньою гнучкістю, що зумовлено існуванням жорстких законодавчих рамок, котрі шкодять їх розвитку.

3) Статутні цілі соціальних підприємств мають включати в себе виробництво товарів чи надання послуг суспільного характеру.

4) Уряд має подбати про надання податкових пільг соціальним підприємствам, а це, у свою чергу, знизить непрямі податки в ситуації, при якій дохід є недостатнім для підтримки соціальної діяльності, а також про субсидіювання розвитку соціальних підприємств шляхом зменшення податку на отримані дотації та споживчі витрати.

5) Участь соціальних підприємств в проведенні конкурсів на виконання державних замовлень, що гарантуватиме розвиток умов конкуренції у сфері соціального підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васюта, О. А. Екологічна політика та економічні важелі її вирішення *Науковий вісник*. Львів, 2004. Вип. 14.7. С. 174–189.
2. Вишиванюк, М. В. Формування екологічних механізмів стратегічного державного управління розвитком регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=471>.
3. Волосковець Н.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17.
4. Дакус, А. В. Економічний розвиток підприємства: сутність та визначення/ URL : <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-3.pdf>.
5. Данилевич, Н. М. Система екологічного менеджменту і аудиту на підприємстві: інформаційний аспект *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. – 2014. – № 797. – С. 363–372.
6. Демченко, Н. В. Екологічний менеджмент в системі управління підприємством [Електронний ресурс]. – URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/8542/1/53-55.pdf>.
7. Демяненко, К. А. Сутність екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємства Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка” 2015. – Том 19. – № 3. – С. 114–121.
8. Корольова, А. О. Екологічна та ресурсна складова сталого розвитку підприємств України *Наукові записки: зб. наук. пр.* – Кіровоград : КНТУ, 2015. – Вип. 17. – С. 47–50.
9. Кулиняк, І. Я. Напрями розвитку підприємства в умовах динамічного середовища *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*.

– Вип. 3 (37). – С. 55–58.

10. Мазоренко, О. В. Формування інформаційного середовища функціонування та розвитку підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04– Харків, 2014. – 20 с.

11. Мартиненко, В. О. Екологічний менеджмент як новий ефективний метод управління виробництвом. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 181–185.

12. Потенціал і розвиток підприємства : навчальний посібник / А. Л. Сабадирьова, О. М. Бабій, Т. В. Куклінова та ін. Одеса : ОНЕУ, 2013. 343 с.

13. Садеков, А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием : монография. Донецк : ДонГУЭТ им. Туган-Барановского, 2002. 311 с.

14. Федунь, Ю. Б. Шляхи забезпечення сталого еколого економічного розвитку України. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2009. № 657. С. 525–529.

15. Чумак, Л. Ф. Сучасні тенденції розвитку підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. URL: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/chumak.html>.

16. Successful Practices of Environmental Management Systems in Small and Medium-Size Enterprises: A North American Perspective. *Commission for Environmental Cooperation*. URL: <http://www3.cec.org/islandora/en/item/2273-successful-practices-environmental-management-systems-in-small-and-medium-size-en.pdf>.

17. Верховна Рада України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.

18. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

19. Інформаційна база даних емітентів, що розміщували в Загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent>.

20. Компанія «Ashoka». URL: <http://www.ashoka.org>.
21. Міжнародна організація праці. URL: <http://www.ilo.org>.
22. Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.mlsp.gov.ua>.
23. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
24. Соціальне підприємництво в Україні. URL: <https://socialbusiness.in.ua/>.
25. Український форум благодійників. URL: <https://ufb.org.ua/>.
26. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
27. Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». URL: <http://csr-ukraine.org/>.
28. Ратинський В., Синькевич Н. Соціальне підприємництво в рамках концепції сталого розвитку сервісних підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 4 (77). С. 129–137.
29. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 39. С. 297–303.
30. Осипова С. К. Стратегічне регулювання у сфері соціального підприємництва: регіональний аспект: автореф. дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка»; Одеська нац. академія харчових технологій. Одеса, 2021. 25 с.
31. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №6(2). С. 129–132.
32. Каменко І.С. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. 2020. 36 с. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

33. Табенська О.І. Тенденції розвитку соціального підприємництва. Держава та регіони. *Серія: Економіка та підприємництво*. 2021. No 1 (118). С. 79–85.
34. Безугла, Л., Белобородова, М., Герасименко, Т. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. Інновації та технології в сфері послуг і харчування. 2022. No2(6).С. 20–25.
35. Бережна М.В. Аналіз механізму державного регулювання екологічної відповідальності підприємств. *Науковий вісник херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6 (2).С. 94–97
36. Аналіз ніші ІТ технологій в Україні для внутрішнього ринку та аутсорсингу. URL: <https://blog.youcontrol.market/analiz-nishi-it-tiekhnologhii-v-ukrayini-dlia-vnutrishnogho-rinku-ta-auteursu/>
37. «Тенденції невітні». Ми проаналізували обсяг українського ІТ-експорту за III квартал й запитали в експертів , чого очікувати до кінця року (назва з екрану). URL:<https://dou.ua/lenta/articles/it-export-3-quarter-2023/>
38. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціальних проблем. Соціальне підприємництво в Україні : офіційний сайт. URL : <http://www.socialbusiness.in.ua>
39. Соціальні підприємства в Україні : підсумковий звіт. URL : <https://drive.google.com/file/d/0B5k4OK2hVgtAOWhGV1RjcW8zZlk/view>
40. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. 2020. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian_0.pdf
41. Соціальне підприємництво в Україні. URL: <https://socialbusiness.in.ua/>
42. Українська соціальна академія. URL: <https://social-academy.com.ua/about/>
43. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
44. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL :

<https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina->

45. Стукало Н. В., Сімахова А. О. «Зелена» економіка: соціальний аспект. «Зелена» економіка: від глобальної концепції до реалій місцевого розвитку : колект.моногр., 2018. 336 с.

46. Сімахова А. О. Моделі соціальної економіки у глобальному вимірі: дис... .. доктора економічних наук: спец. 08.00.02. К.: 2020, 473 с.

47. Чумак Л.Ф. Перспективи впровадження концепцій біоекономіки та її вплив на розвиток машинобудівних підприємств. Стійкий розвиток в умовах соціально-орієнтованої економіки : колективна монографія / ред. д.е.н., проф. В.В. Прохорова. Харків : Смугаста типографія, 2016. С. 89–97

48. Kalenyuk I., Dyakon A. Modern trends in the development of education in a global context; Strategic priorities for developing Ukraine and Georgia: innovation and partnership: [monograph] / under ed. D. G.Lukianenko and T. Beridze. Batumi, 2018. 308 p.

49. Environmental Performance Index. (2022). Ranking country performance on sustainability issues. <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf>.

50. Espinosa L. Towards an Eco-Anthropology of the Common. Some Connections between Biology, Society, Ecology and History. Argos. 2013. Vol. 30(58). P. 107–144. URL: <https://www.researchgate.net/publication/279038352>

51. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. (2019, May 6). Nature's dangerous decline 'unprecedented'; species extinction rates 'accelerating' [Media release]. https://ipbes.net/news/Media-Release-GlobalAssessment#_ftn1.